

The book cover features a vibrant blue background with several large, overlapping circles in various colors: green, yellow, orange, and pink. A large purple circle is centered on the cover, containing the title and authors' names in white text. The title is in a large, bold, sans-serif font, while the authors' names are in a smaller, italicized serif font.

Inkluderande bibliotek

*Annika Hermele
Sofie Samuelsson*

Regionbibliotek
Stockholm

Inkluderande bibliotek

Annika Hermele
Sofie Samuelsson

Tillit och mod

Rummet är alldeles stilla. De senast sagda orden flyter runt som korkbitar. Klockans sekundvisare masar sig fram. Vi sjunker. Våra blickar snuddar varandra. Andetag. Vi ser ut över gruppen och samlar in orden. Vi tar oss upp. Det kommer att gå bra. Det är i sin ordning. Vi förlorar riktning, kanske oss själva, en stund, sedan hjälper vi varandra att mötas. Vi gör det här tillsammans. Vi är en hel grupp. Vi delar. Lyssnar. Upptäcker och förfäras. Vi försvinner iväg, är långt ifrån varandra. Vi är varandra mycket nära.

Annika Hermele och Sofie Samuelsson

©Regionbibliotek Stockholm, kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting 2018
ISBN: 978-91-87293-12-2

Regionbibliotek Stockholms skriftserie 21

Skriften kan beställas från regionbiblioteket.kultur@sll.se eller laddas ned från www.kultur.sll.se/Publikationer

Form: Maria Rodrick Nordström. Original: Carin Fahlén, kulturförvaltningen, Stockholms läns landsting
Tryck: EO Grafiska 2018

Innehåll

Inledning	7
Inkludering, läsfrämjande och reflektion	8
Läsanvisning	9
Projekt Inkluderande biblioteksverksamhet	11
Projektbeskrivning	11
Normkritik	12
Tryggare rum	13
Fyra träffar	14
Forum för levande historia och Brytiga böcker	17
Certifieringar och diplomeringar inom hbtq och normkritik	21
Hbtq-certifieringar	22
Bibliotek Sundbyberg	22
Biblioteken i Solna	25
Råd och förslag till dig som vill arbeta med normkritik och inkludering	27
Motstånd	31
Läsfrämjande och inkludering	33
Så gjorde vi	35
Boksamtal	36
Med livet framför sej	36
Stål	40
Inför valet av den tredje boken	42
Sanning med modifikation	43
Insikter	44
Att utveckla läsfrämjande	46
Skriva och reflektera	49
Praktisk kunskap	49
Skrivande som reflektion	50
Fyra nivåer av reflektion	53
Reflektion och utveckling	54
Metoder, övningar och workshoppar	56
Studiebesök: Myndigheten Forum för levande historia	56

Övning: Skrivövning 1	58
Övning: Varför ska folkbibliotek jobba med normkritik?	60
Workshop: Tidskriftsklubb	61
Övning: Påståenden	64
Övning: Tryggare rum	65
Övning: Kortfilm 1	66
Övning: Kortfilm 2	66
Workshop: Kvalitetsmodellen	67
Workshop: Checklistor	68
Metod: Walk and talk	69
Föreläsning och workshop: Brytiga böcker	71
Övning: En bit fram	72
Övning: Rakt på sak	75
Övning: Räkna hemma	77
Övning: Skrivövning 2 och 3	77
Workshop: Taxonomier	79
Övning: Skriva och samtala om dilemman	82
Tillsammans	85
Är lärandet kärnan? Reflektioner från följeutvecklaren	86
Samspelet i gruppen	87
Lärande	88
Faktorer som påverkar lärandet	90
Hur erfarenheter och lärdomar kan implementeras i deltagarnas organisationer	91
Avslutningsvis	93
Källor	95
Bilaga	100

Inledning

Enligt bibliotekslagen ska biblioteken vara för alla. För att nå dit måste bibliotek verka för inkludering och ickediskriminering. Då är det viktigt att utveckla och vårda en kritisk och reflekterande blick.

När vi, Annika Hermele och Sofie Samuelsson, läste *Tänka tillsammans: Verktysbok för normkritik och likabehandling i förskolan*¹ kände vi oss manade att skapa något liknande för bibliotek. Utifrån boken grundade vi på hur normkritik kan användas i biblioteksverksamhet för att skapa möjligheter till inkluderande bibliotek. Ur funderingarna föddes projektet *Inkluderande biblioteksverksamhet: normkritik, hbtq, läsfrämjande och metodutveckling* inom ramen för vårt arbete som utvecklingsledare vid Regionbibliotek Stockholm. Med stöd av Statens kulturråd startade projektet i mars 2017. I projektet har ingått att göra en skriftlig sammanställning och resultatet av den blev en del av Regionbibliotek Stockholms skriftserie.

Inkluderande bibliotek utgår från *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök* av Sofie Samuelsson som tar avstamp i den hbt-certifiering som Hallonbergens bibliotek i Sundbybergs stad blev klar med i februari 2013.² Sofie Samuelsson, då ungdomsbibliotekarie, var projektledare och initiativtagare till certifieringen. Annika Hermele har som bibliotekarie arbetat med läsfrämjande på olika sätt, i bokcirklar, digitala bokcirklar och programverksamhet. Cecilia Brisander, utvecklingsledare vid Regionbibliotek Stockholm, har varit följeutvecklare i projektet.

Vi har i texten velat lyfta fram många röster – våra egna, projektdeltagarnas och de källor som vi vänt oss till. Projektdeltagarnas anonyma reflektioner har samlats in skriftligt på olika sätt och de visste att vissa delar skulle

¹ Elliot Edberg, Ida Gulbrandsen & Anna Stendin, *Tänka tillsammans: verktysbok för normkritik och likabehandling i förskolan*, Diskrimineringsbyrån Uppsala (DU), Uppsala, 2015.

² Sofie Samuelsson, *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 16, Stockholm, 2016.

användas i skriften. Vi hoppas att du som läser den här skriften får inspiration och idéer för inkluderingsarbete. Vi hoppas att du finner ingångar, utgångspunkter, kunskap, strategier och metoder.

Inkludering, läsfrämjande och reflektion

Utgångspunkt för projektet *Inkluderande biblioteksverksamhet* är att det finns föreställningar, normer, värderingar och strukturer som ofta är omedvetna och som påverkar om människor är exkluderade eller inkluderade. Vi har uppfattningen att bibliotek i allmänhet, trots ansträngningar, inte utför jämlik verksamhet. Arbete med inkludering och normkritik innebär att synliggöra, problematisera och förändra maktstrukturer och ojämlikhet.

Vi har funderat på om det kan finnas fallgropar med begreppet inkludering. Finns det en gräns för vad en vill och bör inkludera? Vi tänker väl oss inte att vi ska inkludera allt? Vad är det vi inte vill inkludera? Hur kommunicerar vi gränsen och hur arbetar vi strategiskt för ett jämlikt och ickediskriminerande samhälle med ett inkluderande förhållningssätt? Vidare har vi frågat oss vilka det egentligen är som vi tänker oss ska inkluderas. Och vad är det som de ska inkluderas i?

Detta är frågor som vi burit med oss i arbetet med *Inkluderande biblioteksverksamhet*.

Diskrimineringslagen syftar till att både motverka diskriminering och främja allas lika rättigheter och möjligheter. Den innehåller sju diskrimineringsgrunder: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. I *Inkluderande biblioteksverksamhet* har vi valt att fokusera på hbtq-frågor, vilket innebär att diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck och sexuell läggning är centrala.

Det är lätt att tänka att diskriminering är något som sker någon annanstans. För oss är det viktigt att poängtera att inkludering är något

som kan, och bör, ske här och hela tiden. Vi har haft höga ambitioner att i *Inkluderande biblioteksverksamhet* ha inkludering som bas för träffar, samtal och övningar, vilket har inneburit ett ständigt reflekterande och medvetandegörande av inkluderande och exkluderande strukturer. En grund för inkludering är att förstå vikten av att människor upplever sig trygga och att deras röst kan höras och tas på allvar.

I bibliotekslagen står att folkbiblioteken särskilt ska främja läsning. Läsfrämjande är ett centralt område för folkbiblioteken vilket gjorde att vi ville arbeta med inkludering och läsfrämjande sammanvävt. Vi har velat fundera över och problematisera hur läsfrämjande är och kan vara inkluderande samt undersöka vilka metoder och frågeställningar som kan vara viktiga för att skapa en inkluderande läsfrämjandeverksamhet på bibliotek. Vidare har vi utgått från att i möten med texter av olika slag finns möjlighet för reflektion. Läsning och samtal om texter är ett kollektivt reflekterande, liksom ett individuellt – en möter sina egna tankar, känslor, föreställningar och värderingar. I textsamtal kan människors olika erfarenheter och utgångspunkter mötas, synliggöras, problematiseras och utvecklas.

Vi har i projektet velat utforska vägar till förändring. Vi tror på vikten av reflektion som grund för lärande och utveckling. Vi har i *Inkluderande biblioteksverksamhet* velat undersöka vad reflektion är och kan vara, samt hur en kan skapa möjligheter för olika typer av reflektion. Bra förutsättningar för reflektion är rum som är trygga, där en kan lyssna och bli lyssnad på, där kreativitet och utforskande får ta stor plats. Vi tror att skrivövningar och metoder för skrivande är utmärkta sätt att reflektera.

Läsanvisning

I den här skriften presenterar vi projekt *Inkluderande biblioteksverksamhet*, inklusive metoder och övningar som vi genomförde under projekträffarna. Vi ger förslag på material, verksamheter, certifieringar och diplomeringar. Vi återger även ställningstaganden och reflektioner, både våra egna och projektdeltagarnas.

I kapitlet om *Inkluderande biblioteksverksamhet* redovisas utgångspunkter och begreppsförklaringar, samt hur vi la upp projektträffarna. Här finns även fler förslag till dig som är intresserad av att arbeta med inkludering. Om en vill läsa mer om utgångspunkter och teoretisk bakgrund hänvisar vi till *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök*. Vi har lyft fram för oss centrala delar i *Inkluderande biblioteksverksamhet*, läsfrämjande samt skrivande och reflektion, i två egna kapitel. Skriften har också ett metodkapitel med genomgång av projektets övningar och workshoppar. Skriften avslutas med ett kapitel skrivet av Cecilia Brisander som varit följeutvecklare till *Inkluderande biblioteksverksamhet*. Cecilia Brisander har också skrivit korta betraktelser från varje träff, dessa dyker upp på olika ställen i skriften. Vi tänker oss att texten inte behöver läsas från pärm till pärm. Något kanske skummas igenom och annat studeras mer noggrant. Kanske är en mest intresserad av att hitta en övning eller ett mer sammanhängande sätt att arbeta med inkludering. Eller så är en mest intresserad av projektet och reflektionerna kring det.

Projekt Inkluderande biblioteksverksamhet

Metoder och övningar kan användas för att väcka engagemang, medvetenheten, förståelse och motivation. De kan vara viktiga delar i förbättrings- och utvecklingsarbete. Vi har försökt hitta och pröva metoder och övningar för inkludering, hbtq och normkritik i bibliotekssammanhang. Hur kan övningar för att öka medvetenhet, förståelse och kompetens när det gäller likabehandling, diskriminering, exkludering, inkludering och normer i allmänhet kunna användas för bibliotek i synnerhet?

Regionbibliotek Stockholm har under lång tid använt och utvecklat metoder för utvecklingsarbete för bibliotek. Vi tror att det finns potential för metoderna att nå fler och användas på nya sätt. Vilka passar för att arbeta med utveckling när det gäller inkludering, hbtq och normkritik? De här frågorna ville vi testa och tänka kring tillsammans med biblioteksmedarbetarna i Stockholms län. Vi ville tillsammans med dem reflektera över övningar och metoder. Vi ville fånga upp deras idéer och förhoppningar. Vi ville även bygga en erfarenhet av att kunna översätta och anpassa metoder för olika syften och sammanhang. Vi ville också utforska och problematisera begrepp som inkludering och normkritik.

Projektbeskrivning

I *Inkluderande biblioteksverksamhet* har 20 deltagare från biblioteken i Stockholms län träffats fyra heldagar under perioden mars till oktober 2017. Under träffarna har vi utforskat metoder och haft litteratursamtal. Mellan träffarna har deltagarna läst en skönlitterär bok och olika facktexter för att förbereda sig för samtal och workshoppar.

Projektet var en fördjupning inom läsfrämjande, normkritik och hbtq. Deltagarna har under projektets gång fått tillfällen att utveckla, pröva och implementera sina kunskaper om den egna läsfrämjande verksamheten i förhållande till normkritik och inkludering.

Syften

- Att utforska metoder för biblioteksarbete med inkludering, normkritik och hbtq med fokus på läsfrämjande.
- Att träna ett normkritiskt tanke- och förhållningssätt genom litteratur- och textsamtal.

Mål

- Ökad kompetens i inkludering, normkritik och hbtq i biblioteks-sammanhang med fokus på läsfrämjande.
- En skriftlig sammanställning innehållande projektdokumentation, litteraturtips, erfarenheter, reflektioner och förslag på metoder och verktyg.

Normkritik

Inkluderande biblioteksverksamhet tar avstamp i boken *Tänka tillsammans*, och vår utgångspunkt för att kunna arbeta mot diskriminering och för inkludering är ”ett kritiskt reflekterande förhållningssätt som synliggör och utmanar normer och makt”.³ Vidare är det centralt att samtal och utforskande kopplas till den verksamhet en jobbar i, samt att det är en ständig pendelrörelse mellan teori och praktik.

I *Inkluderande biblioteksverksamhet* har vi en intersektionell utgångspunkt, men ett visst fokus på hbtq-frågor gjorde att diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck och sexuell läggning blev mer centrala i exempel, litteratur och diskussioner. Det har också medfört ett extra fokus på heteronormen och tvåkönsnormen. Men det är inte enbart en norm som påverkar en individ eller en grupp utan flera normer kan samverka. Normer påverkar människors möjligheter och handlingsutrymme i ett visst sammanhang. I olika situationer spelar alltså olika normer olika roll, för samma person. Normer påverkar hur vi uppfattar världen, oss själva och andra. De påverkar vilka möjligheter vi har och vilka som är privilegierade, vilket en ofta är om en uppfyller det

³ Edberg, Gulbrandsen & Stendin, *Tänka tillsammans*, s. 5.

som anses som norm. Normer finns överallt: i lagar, skämt och sånger, traditioner, böcker, bilder, texter, media, reklam, kroppar, relationer, samtal, skällsord och frågor.⁴ Begreppet intersektionalitet åskådliggör att flera olika maktordningar samspelar. Maktordningarna kopplas ofta till de sju diskrimineringsgrunderna, men kan även höra samman med till exempel klass, arbete och bostadsort.

För att förstå hur maktordningar eller maktstrukturer fungerar används ibland begreppet kategorier. Begreppet kategori kan användas för att beskriva grupper som människor sorteras in i, exempelvis efter kön, ålder, funktionalitet eller klass.

*Ordet maktstruktur beskriver de handlingsmönster på grupp- och samhällsnivå som gör att människor kategoriseras, värderas och får olika tillgång till makt, resurser och handlingsutrymme. Strukturer uppstår när många människor agerar på samma sätt, så att ett mönster skapas och upprepas.*⁵

Begreppet normkritik är delvis laddat, komplicerat och debatterat. Vi tänker att normkritik är ett förhållningssätt som syftar till reflektion och medvetenhet om normer. Normkritik är ett verktyg som kan användas för att upptäcka normer som exkluderar och inkluderar. Ambitionen för oss är att möjliggöra en inkluderande biblioteksverksamhet.

Tryggare rum

Vi funderade i planeringen av projektet på hur vi kunde lägga grunden för ett inkluderande sammanhang. Vi ville att alla skulle ha möjlighet att ta plats och bli lyssnade till. Vi provade olika samtalsformer, som samtal i hel grupp, i smågrupper, bikupor och rundor. Flera av övningarna vi gjorde syftade till att skapa tillåtande och positiv stämning i gruppen. I *Tänka tillsammans* finns en metod som kallas ”Tryggare rum” som vi använde oss av vid första projekträffen. Användningen av detta verktyg gör inte rummet fritt från normer och makt, men det kan ge möjligheter

⁴ Ibid., s 20.

⁵ Ibid., s. 23.

att problematisera dem. Vi samtalade i övningen kring frågan: vad behöver jag för att känna mig tryggare när jag diskuterar och reflekterar tillsammans med andra? I *Tänka tillsammans* står ”det är svårt att göra ett rum helt tryggt för alla. Däremot går det att arbeta tillsammans för att skapa ett tryggare klimat.”⁶ ”Trygghet går inte att definiera på ett enda sätt. Människor behöver olika saker för att uppleva trygghet. Vi agerar också olika för att skapa trygghet i olika rum eller sammanhang.”⁷ ”Tryggare rum” var alltså både ett förhållningssätt vi strävade efter i projektets alla delar, men också ett verktyg vi prövade och reflekterade kring. Läs mer om det i metodkapitlet.

Fyra träffar

Inkluderande biblioteksverksamhet omfattade fyra heldagar. Vi ville att deltagarna skulle ha möjlighet ”att gå in i en bubbla” och att vi kunde landa i att ha en heldag tillsammans. Gemensamma luncher förstärkte detta och blev även tillfällen för deltagarna att samtala med varandra.

Vi ville ha tydlig struktur på träffarna för att skapa trygghet. Inom ramen för vår noggranna planering tänkte vi att reflektioner, spontanitet, berättelser och ord skulle kunna frodas. Vi antog att det för deltagarna kunde vara otvetydigt vad det var för projekt de deltog i, vad som förväntades av dem och vad de kunde förvänta sig av projektet. Det kan vara svårt att se var utforskande och reflektion ska landa. Vår ambition var att deltagarna skulle känna att de inte behövde veta vad övningar och workshoppar syftade till, utan att de lämnade över det ansvaret till oss projektledare. Vidare ville vi att deltagarna skulle känna att det var lite speciellt att vara med i projektet och att de blev väl omhändertagna. Inför första träffen skickade vi ett guldpaket till deltagarna som innehöll det de skulle läsa till träffen, samt mapp, penna och block. När projektet avslutades fick de också ett guldpaket med workshopmaterial från Bibliotek Värmland (som

⁶ Ibid., s. 63.

⁷ Ibid.

vi använt under projektet) samt Anette Helgessons bok *JallaTillsammans: en personlig skildring av läsförmedlande integrationsprojekt*⁸.

Om en deltagare fick förhinder till en träff erbjöd vi ett personligt möte på biblioteket där hen jobbar. Vid besöket berättade vi om träffen och samtalade. Det blev tillfällen för oss projektledare att se biblioteken som deltagarna arbetar på, men framförallt för djupare och längre samtal där vi tillsammans kunde reflektera över projektet och dess innehåll. Vi gjorde fem besök på olika bibliotek.

Schema för de fyra träffarna (mer om innehållet finns i metodkapitlet):

Träff 1: 29 mars 2017

09.00-11.00 Studiebesök och workshop på myndigheten Forum för levande historia

11.15-11.30 Skrivövning

11.30-11.35 Högläsning av ett citat av Alberto Manguel⁹

11.35-11.45 Presentation av deltagare och projektet

11.45-12.05 Övning: Varför normkritik?

13.00-13.55 Tidskriftsklubb: *Queer kultur*¹⁰

14.00-14.10 Övning: Påståenden

14.10-15.00 Samtal om metoden Tidskriftsklubb, samt om debatten om *Queer kultur* och regeringens strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck¹¹

15.30-16 Övning: Tryggare rum

16.00-16.30 Presentation av *Med livet framför sej*

⁸ Anette Helgesson, *JallaTillsammans: En personlig skildring av läsförmedlande integrationsprojekt*, BTJ Förlag, Lund, 2017.

⁹ Alberto Manguel, *Nattens bibliotek*, Ordfront, Stockholm, 2007, s. 105.

¹⁰ http://www.kulturradet.se/publikationer/_Queer-kultur/

¹¹ <https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2014/01/en-strategi-for-lika-rattigheter-och-mojlig-heter-oavsett-sexuell-laggning-konsidentitet-eller-konsuttryck/>

Träff 2: 17 maj 2017

- 08.30-10.00 Boksamtal (*Med livet framför sej*) i två grupper
10.20-10.30 Övning: Kortfilm
10.30-10.35 Projektets syfte
10.35-12.15 Workshop: Kvalitetsmodellen
11.20-11.55 Workshop: Checklistor
11.55-12.15 Reflektion om checklistor och kvalitetsmodellen
12.15-12.20 Presentera *Stål*. Lyfta fram Sebastian Lönnlövs *Hbtq: Böcker bortom normen*
13.15-14.00 Metod: Walk and talk
14.30-17.00 Föreläsning och workshop med Brytiga böcker

Träff 3: 13 september 2017

- 08.30-10.00 Boksamtal (*Stål*) i två grupper
10.20-10.25 Övning: Påstående
10.25-10.35 Hur var boksamtalen?
10.35-10.40 Övning: Kortfilm
10.40-11.15 Övning: En bit fram
11.15-12.30 Övning: Rakt på sak
13.15-14.45 Praktisk kunskap, dilemman, reflektion, essäskrivande som metod. Skrivövningar
15.05-15.35 Hbtq-certifiering, vad hände efter en certifiering? Samtal med Solna och Sundbyberg
15.40-16.10 Gå igenom det som kartlagts i bibliotek. När är det bra att räkna?
16.10-16.30 Introducera *Sanning med modifikation* med Sara Lövestam

Träff 4: 18 oktober 2017

- 08.30-10.00 Boksamtal (*Sanning med modifikation*) i två grupper
10.20-10.55 Workshop: Taxonomier
11.00-12.30 Övning: samtal om deltagarnas skrivna dilemman
13.15-14.30 Samtal om läsfrämjande inklusive vad det normkritiska i ett normkritiskt boksamtal kan vara för något

- 14.50-15.10 Fortsättning ovan
15.10-16.00 Vi knyter ihop projektet
16.00-16.30 Utvärdering och avslutning

Forum för levande historia och Brytiga böcker

Projektet innehöll ett studiebesök och en extern föreläsning. Syftet med dessa var dels att belysa viktiga utgångspunkter, som mänskliga rättigheter, normkritik och representation, dels att konkret visa på möjliga resurser att vända sig till för kunskapsinhämtning. Första träffen inleddes med ett studiebesök på myndigheten Forum för levande historia där vi gjorde en workshop. Till projektets andra träff bjöds *Brytiga böcker* in för föreläsning och workshop.

Myndigheten Forum för levande historia ligger under Kulturdepartementet och deras uppdrag är att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Detta görs genom dialog och kunskapspridning med hjälp av exempelvis utställningar, lärarhandledningar och sociala medier.¹²

Första träffen

I hallen till ingången till Forum för levande historia väntar redan fyra personer när jag anländer. En av deltagarna presenterar sig genast för mig. Hen fortsätter att presentera sig för de andra deltagarna som kommer och stämningen i hallen är god och gemytlig. Vissa känner redan varandra men det flesta är nya för varandra. Vi blir till sist insläppta i lokalen och går en trappa ned. Åsa som är pedagog på Forum för levande historia tar emot oss och berättar att hon ska lotsa oss igenom förmiddagen som har temat mänskliga rättigheter. Vi får slå oss ned i trappan där de brukar tar emot skolklasser. Det är trångt och vissa sitter utan ryggstöd. När Åsa sätter på radioteatern "En vanlig familj" av Annika Thor är det mycket tyst och ganska mörkt i rummet. Berättelsen utspelar sig i Wien 1938-39 när nazisterna tagit makten och de tyska raslagarna implementeras i Österrike. De två judiska flickorna Steffi

¹² <https://www.levandehistoria.se/>

och Nelli berättar om hur deras tillvaro allt mer begränsas. En dag när de kommer hem från skolan har deras föräldrar bestämt att flickorna ensamma ska åka till Sverige. Jag upplever det som att vi alla är tagna av historien, av rösterna och stämningen. Resten av förmiddagen fortsätter i interaktiv anda. Samtidigt som vi får pröva på olika övningar som är utformade för elever ger Åsa oss metaperspektiv på hur en kan tala om och bemöta tankar och reaktioner kring mänskliga rättigheter. Vilken berörande start på projektet tänker jag när det är dags att röra sig till lunchen och eftermiddagens pass på Postmuseum.

Cecilia Brisander, följeutvecklare

Fakta om FN:s Allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna

- De mänskliga rättigheterna gäller för alla. De slår fast att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är universella och gäller över hela världen, oavsett land, kultur eller sammanhang.
- De mänskliga rättigheterna reglerar förhållandet mellan statsmakten och enskilda människor. De utgör en begränsning av statens makt över individen och slår samtidigt fast vissa skyldigheter för staten gentemot individen.
- Det internationella samarbetet vad gäller de mänskliga rättigheterna har utvecklats framför allt efter andra världskriget. Flera stater hade redan före 1945 egna lagar om medborgarnas rättigheter gentemot staten, men det fanns få internationella regler mellan flera stater.
- Efter andra världskriget växte uppfattningen bland de länder som bildade Förenta Nationerna (FN) att världssamfundet måste ta ett gemensamt ansvar för den enskildes mänskliga rättigheter. Främjandet av de mänskliga rättigheterna utgör därför ett av FN:s mål.

Läs mer på www.manskligarattigheter.gov.se¹³

¹³ <https://www.levandehistoria.se/klassrummet/allamanniskor>

Brytiga böcker drevs 2014-2017 av Rättighetscentrum Västerbotten, en del av Sensus Studieförbund, och finansierades av Allmänna Arvsfond- en. De två första åren finns dokumenterade i två rapporter från Sensus. Projektet *Brytiga böcker* utforskade arbetssätt och metoder för att motverka diskriminering och trakasserier. De använde böcker som verktyg för förändring och arbetade med normkritik och representation. *Brytiga böcker* ville verka för att barn ska få möta litteratur som speglar dem själva och deras omvärld. *Brytiga böcker* riktade sig till barn i åldern tre till tolv år och projektet samarbetade bland annat med bibliotek. De metoder och arbetssätt som *Brytiga böcker* presenterar är framtagna av en metodutvecklare tillsammans med bibliotekarier, kulturpedagoger och konstnärer.

*Några av böckerna vi arbetat med utmanar stereotyper, vänder på perspektiven eller beskriver något normbrytande som självklart och positivt. Andra titlar har vi valt därför att de erbjuder spegling och breddad representation; där livserfarenheter, positioner och identiteter som sällan syns eller står i centrum få ta plats. Ibland använder vi också böcker med stereotypa karaktärer eller normativa föreställningar för att analysera dem tillsammans med barnen.*¹⁴

Genom *Brytiga böckers* normkritiska perspektiv granskas och synliggörs normer, men lika centralt är att omformulera normer och hitta nya lösningar tillsammans med barnen. *Brytiga böcker* arbetar främst med normer kopplade till de sju diskrimineringsgrunderna som fastställs i diskrimineringslagen: kön, könsidentitet och könsuttryck, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning, etnisk tillhörighet och ålder. Till dessa har de lagt till socioekonomi och klass, samt flykt och migration. *Brytiga böcker* har gett nya, mer barnanpassade namn till dessa grunder och du kan hitta dem på minabibliotek.se.¹⁵ Här finns även boktips och handledning för varje diskrimineringsgrund.

¹⁴ *Brytiga böcker: Metoder och arbetssätt från projektets andra år*, Rättighetscentrum Västerbotten & Sensus, s. 4f.

¹⁵ Mina bibliotek är ett samarbete mellan folkbiblioteken i Bjurholm, Nordmaling, Robertsfors, Umeå, Vindeln och Vännäs. <https://www.minabibliotek.se/brytigabocker>

Brytiga böcker lyfter att de som tillhör normen har makt att värdera, benämna och avgöra hur mycket de som inte ingår i normen ska tolereras och få utrymme. Relationen mellan de som ingår och inte ingår i normen måste förändras och de som inte ingår måste synas, höras, ges och ta plats. ”Alla människor ska kunna identifiera och återfinna sig själv och sin verklighet i offentligheten, samhällssystemet och kulturen. Att bli representerad är att bli inkluderad.”¹⁶ Vidare tar *Brytiga böcker* upp att det är balansakt att arbeta med representation:

*Det är lätt att porträttera det normbrytande som avvikande och exotiskt, att peka ut och främmandegöra trots att ansatsen är den motsatta. En bok som inte bara har vita karaktärer eller som är skriven av en rasifierad författare behöver inte vara normkritisk, men kan fylla en viktig funktion bara genom att erbjuda förebilder, synlighet eller spegling.*¹⁷

Andra träffen

*Det surras och pratas vid alla bord under lunchen. Deltagarna har mycket att gemensamt samtala om innanför och utanför projektets teman. Ett par bibliotek arbetar redan medvetet med dessa områden medan andra bibliotek tassar runt och funderar på hur dessa perspektiv ska implementeras. Om sådant pratar deltagarna vid mitt bord medan vi äter den veganska lunchen. Vi får höra om ett bibliotek som börjat arbeta mer uppsökande gentemot fritidsgårdarna i sin kommun. Och ett annat som är på gång att starta en skrivcirkel för ungdomar. Det tredje biblioteket har redan en normkritisk bokcirkel. Att i det aktiviteter som biblioteken redan gör utgå ifrån mänskliga rättigheter och normkritik känns självklart. Nyfiket hoppas deltagarna på mer input under kommande föreläsning om *Brytiga böcker*, ett projekt som tagit fram normkreativa metoder för barn och ungdomar. Jag tänker att pauserna är viktiga. Då byts tankar och erfarenheter mellan deltagarna och det är tillfällen att ytterligare lära känna varandra. Medan jag dricker kaffet*

¹⁶ *Brytiga böcker: Ett pilotmaterial med metodövningar*, Rättighetscentrum Västerbotten & Sensus, s. 6.

¹⁷ *Ibid.*, s. 6f.

efter maten fokuserar jag på att bara vara jag, varken utvecklingsledare eller följeutvecklare utan just bara Cecilia.

Cecilia Brisander, följeutvecklare

Certifieringar och diplomeringar inom hbtq och normkritik

Att som arbetsplats gå in i ett förändringsarbete kan göras på många olika sätt. Ibland drivs förändring av en ansvarig person, chef eller en utsedd förändringsledare. Ibland tar en in externa konsulter. När det gäller hbtq och normkritik har det på senare tid kommit en rad stöd, till exempel certifieringar och diplomeringar, att använda vid utvecklingsprocesser. Dessa omfattar både fakta och övningar. Några av styrkorna i att genomgå en sådan här utbildning är att hela arbetsgruppen är med i utvecklingsprocessen. Det har också ett signalvärde i den egna verksamheten och för kommun och samarbetspartners. För användarna skapar det en tydlighet av vad en kan förvänta sig av verksamheten.

En av de första hbtq-certifieringarna som kom var den från RFSL (Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter) som började certifiera verksamheter 2008. Efter den har flera andra tillkommit och RFSL har utvecklat sin certifiering med tiden.¹⁸ Det finns också andra alternativ, flera företag arbetar utpräglat med dessa frågor. Ett av dem är Settings. De är arrangörer av kurser, föreläsningar och har bland annat gett ut boken *Normkreativitet*. Deras diplomering är inte standardiserad utan anpassad efter verksamheten med ledarskapsfokus.¹⁹

Vissa större kommuner, bland andra Stockholms stad och Uppsala kommun, har också börjat skapa egna diplomeringar. I Uppsala anlätade staden antidiskrimineringsbyrån på Sensus i Uppsala. De utformade och

¹⁸ <https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/>

¹⁹ <http://settings.se/diplomering/>

genomförde på uppdrag en egen diplomering av några olika kommunala verksamheter. Bland annat Sävja bibliotek. Kommunen har nu gått vidare för att diplomera alla bibliotek.

Hbtq-certifieringar

Enligt RFSL:s webbplats så är det elva kommuner i Sverige som har folkbibliotek som är hbtq-certifierade våren 2018.²⁰ Sex av dessa kommuner ligger i Stockholms län. På webbplatsen står det vidare:

Ledorden för RFSL:s certifiering är hållbarhet och långsiktighet. Genom att hbtq-certifiera er verksamhet får ni verktyg för att kunna arbeta systematiskt med likabehandling, bemötande och mänskliga rättigheter.

Fokus för hbtq-certifieringen är hbtq-personers livsvillkor, normer kopplade till kön och sexualitet, samt vad ett hbtq-kompetent bemötande innebär. Utbildningen berör alla diskrimineringsgrunder och undersöker hur flera olika normer samverkar. Ett historiskt perspektiv ges också över hur lagar och rättigheter förändrats över tid i Sverige.²¹

Ett kapitel i *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök* handlar om Hallonbergens (i Sundbyberg) hbtq-certifiering. I *Inkluderande biblioteksverksamhet* deltog Tatiana Soares och Elin Sundström (Sundbybergs bibliotek) och Anna Wieselberg och Per Steinholtz, (Biblioteken i Solna). Vid ett projekttillfälle berättade de om certifieringarna av deras verksamheter och hur arbetet fortskridit.

Bibliotek Sundbyberg

Elin Sundström och Tatiana Soares berättade: Inom Bibliotek Sundbyberg finns två folkbibliotek: Hallonbergens bibliotek och Signalfabriken. 2013 blev Hallonbergens bibliotek hbtq-certifierat och 2015 blev hela Bibliotek Sundbyberg certifierat.

²⁰ <https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/certifierade-verksamheter>. Sidan är uppdaterad i april 2017.

²¹ <https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/det-haer-aer-en-certifiering/>

Vad innebär hbtq-certifieringen för oss som jobbar i Bibliotek Sundbyberg?

- Vi har en aktiv hbtq-arbetsgrupp.
- Alla har gått RFSL:s utbildning. Nya anställda har utbildats av hbtq-arbetsgruppen.
- Vi har gått igenom bibliotekets material utifrån ett hbtq-perspektiv, från webb till trycksaker.
- Vi har tagit fram hbtq-riktlinjer för biblioteken som är förankrade i personalgruppen.
- Diskussion om hbtq-frågor och bemötande fortsätter på husmöten, arbetsplatsträffar och särskilda hbtq-möten.

Vad innebär hbtq-certifieringen för det dagliga arbetet?

- I biblioteket som rum märks det på att vi funderar över ord och bildval, vilka program vi bokar in, samt vilka medier som lyfts fram i till exempel skyltning och boktipsande.
- Personalen emellan märks det i att vi tänker mer på ordval och jargong. Vidareutbildning i hbtq-frågor sker regelbundet, vi tipsar varandra om aktuella hbtq-relaterade händelser, frågorna hålls levande på till exempel husmöten och arbetsplatsträffar.

Vad innebär hbtq-certifieringen för besökarna?

- Likvärdigt bemötande: vi är alla olika men ska bli bemötta likvärdigt.
- Inkluderande informationsmaterial (webb, affischer etcetera).
- Författarbesök och föreläsare – vi tar in många olika perspektiv, inte bara de normerande.
- Könsneutrala toaletter.
- Regnbågs litteratur, det vill säga medier med hbtq-tema.
- Regnbågsbibliotek på webben – lättare att söka utan att fråga med hjälp av lokala ämnesord.
- Två temapåsar för utlån till förskolor: ”Familjer på många sätt” och ”Könsroller & normer”.

Vad vi har gjort efter hbtq-certifieringen för att fortsätta arbetet med hbtq-frågor:

- På arbetsplatsträffar har vi ett rullande schema där två personer/gång ansvarar för att ge hbtq-tips.
- På husmöten och på skolbibliotekariemöten finns ”Hbtq och bemötande” som en stående punkt.
- Vi samarbetar med kulturverksamheten Aggregat och deltar i deras årliga Regnbågsfest för ungdomar.
- Vi har haft återkommande hbtq-möten som efter önskemål utvecklats till att inkludera alla sju diskrimineringsgrunder, vi kallar dom för 7D-möten (se mer nedan).

Vad var hbtq-möten för något:

- Det var en fortbildning som arrangerades av hbtq-arbetsgruppen, vi hade fyra möten per år.
- Exempel på innehåll var: Stjärnjouren (tjej- och transjouren i Sundbyberg) kom och presenterade sitt arbete, bokfrukost med biblioteken i Solna som också är hbtq-certifierade, bokcirkel med kollegorna.

Vad är 7D-möten:

- Från och med hösten 2017 provar vi med 7D-möten istället för hbtq-möten.
- Alla sju diskrimineringsgrunder kommer att vara i fokus och vi utgår från att alla maktstrukturer hänger ihop.
- Vi kommer att ha fem möten per år.
- Metoden vi kommer att använda är Tidskriftsklubben. Alla i personalen ingår i en grupp som ansvarar för varsin diskrimineringsgrund och väljer en artikel/text/föreläsning eller liknande som all personal tar del av innan mötet. På 7D-mötena inleder den grupp som ansvarar och sedan diskuteras det lästa/sedda/lyssnade materialet efter Tidskriftsklubbens mall.

Från och med hösten 2017 planerar hbtq-arbetsgruppen att fokusera sitt arbete på:

- Sociala medier.
- Bibliotekets webbplats (till exempel boktips).
- Ämnesord.
- Nätverkande med andra verksamheter.
- Utbildning av nyanställda.
- Ta fram förslag på program.
- Ta emot studiebesök och föreläsa.

Biblioteken i Solna

Anna Wieselberg och Per Steinholtz, från biblioteken i Solna berättade:

Hbtq-certifieringen

- Solna stadsbibliotek, filialen i Bergshamra och kulturenheten (ca 30 personer) blev hbtq-certifierade 22 januari 2015. Processen tog cirka ett år.
- Vi hade certifieringsceremoni med regnbågstårta, musik och andra framträdanden.
- Certifikatet är giltigt i tre år, vi omcertifieras nu i början av 2018.
- En intern arbetsgrupp på arbetsplatsen jobbade med checklistor för att förändra verksamheten. Det gjordes genom att förändra språket på trycksaker, till exempel affischer och anmälningsblanketter, skyltar med mera i enlighet med certifieringen. Vårt projekt ”Låna en Solnabo” har till exempel tre pronomen, efter våra påtryckningar. Vi har försökt ändra så att det finns möjlighet att välja fler pronomen på lånekortsanökan men tyvärr inte ännu lyckats med det.
- Lagom till certifieringen togs det fram ett styrdokument, en handlingsplan för hbtq-arbete på Solna stadsbibliotek.

Varför certifieras?

- Hbtq handlar om bemötande, alla på biblioteket som tar emot besökare ska ha ett gott bemötande mot alla (kan tyckas självklart men ändå). Hur vi pratar med våra besökare (att till exempel inte

köna in) ska genomsyra vår verksamhet. Vi säger till exempel vuxna – inte föräldrar. Vi försöker att jobba med att inkludera alla.

- Ett sätt att aktivt arbeta med bemötandefrågor internt och externt.
- Lära sig relevanta begrepp inom hbtq-området och öka kunskapen om likabehandling.
- Få insikt om olika normer som finns i samhället och dess påverkan på vår verksamhet.
- Få insikt i diskrimineringslagstiftningen, vi jobbar utifrån alla diskrimineringsgrunder.
Är alla med på samma villkor? Vem begränsas? Hur bemöta och inkludera människor med olika slags funktionsvariationer? Viktigt att bibliotekslokalen/miljön för besökarna, liksom arbetsmiljön för personalen är trygg/inkluderande.
- All personal var dessvärre inte med på tåget från början, det var inte alltid smärtfritt/konfliktfritt under certifieringsprocessen.

Hur jobbar vi nu? - Hbtq i vardagen

- Hbtq ska präglade verksamheten och alltid vara närvarande i vardagen.
- Vi har en intern hbtq-grupp på arbetsplatsen som arbetar med att ta fram hbtq-program för barn och vuxna (se nedan). Gruppen träffas regelbundet.
- All nyanställd personal certifieras, numera via nätet. Även timvikarier får introduktion i att arbeta inkluderande.
- Vi har regnbågshyllor för både barn/ungdom och vuxna (de står bredvid varandra). Dessa är väl synliga i bibliotekets entré.
- Hbtq är en stående punkt på APT:n och andra möten.
- Information om certifieringen finns på vår webb men är tyvärr inte lika tillgänglig/synlig där längre.
- Alla måste vara med på noterna internt, räcker inte med några få eldsjälar på arbetsplatsen. Många nya medarbetare kommer in och även nya timvikarier som man tyvärr inte alltid hinner lära känna så väl. Det kan finnas ett mer eller mindre homogent sätt att tala med varandra internt i arbetsgruppen. De flesta har till exempel barn och

familj. Man utgår från att man har koll på alla nya medarbetare och deras livssituation – vilket kanske inte alltid stämmer.

Utbud av program

- Regnbågslördag minst en gång per termin (vi kallar det inte familjelördag eftersom alla inte har familj eller kanske inte ser sig som en ”typisk” familj).
- Regnbågsbio på sommaren.
- Varje boktips-tillfälle ska innehålla minst en hbtq-regnbågsbok.
- Om vi visar film ska vi försöka visa en regnbågsfilm med jämna mellanrum.
- Vi har regnbågsbokfrukostar för personalen då alla medarbetare ska tipsa om en hbtq-relaterad bok, film, artist etcetera.
- Vi har regnbågsfrukostar för pedagoger.

Råd och förslag till dig som vill arbeta med normkritik och inkludering

Under *Inkluderande biblioteksverksamhets* gång blev det tydligt att vissa ingångar som var centrala i *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök* fortfarande var viktiga. Det handlade om nödvändigheten att inse att inkluderingsarbete är en process och att det är viktigt att utgå från den verksamhet, den plats och den situation där en befinner sig, kanske genom att beskriva något som upplevs som ett dilemma. Förbättringsarbete när det handlar om inkludering, rättighets- och diskrimineringsfrågor kan tjäna på att någon eller några i verksamheten har särskilt ansvar eller uppdrag.

Ibland blir de som är intresserade av olika rättighetsfrågor eldsjälar, ibland blir det dessa som är motorn i arbetet som har med området att göra. Om någon eller några har som uppdrag att jobba med frågorna finns det bättre förutsättningar att det kan bli en förändring på arbetsplatsen, ett uppdrag leder till ett visst mandat. Det är viktigt att chef och ledning har beslutat att arbetet ska göras och ser till att tid och resurser finns.

Att börja

Om du är intresserad av normkritiska frågor, områden som har med rättigheter och diskriminering att göra och vill arbeta mer med det i den verksamhet du verkar i, så kan det vara viktigt att:

- Skaffa kunskap.
- Nätverka.
- Medvetandegöra frågorna hos kollegor, chefer och ledning (om du inte själv är chef).
- Undersöka om den verksamhet och kommunen där du jobbar redan arbetar med området och om det finns insatser du kan haka i.
- Koppla frågorna till styrdokumenterna – behöver styrdokumenterna kompletteras?

Kanske får du i uppdrag under kortare eller längre tid att jobba med frågorna. Då kan du utöver det ovanstående fundera på:

- Hur ser det ut just hos er? Hur kan ni ta reda på hur det ser ut hos er? Är någon sorts kartläggning aktuell?
- Fortsätt fylla på med kunskap, nätverka och sök samarbeten.
- Vilka möjligheter, hinder och resurser finns hos er? Ska ni göra en större eller mindre satsning?
- Vilka metoder? Ska ni köpa in fortbildning – vilken?
- Hålla frågan levande i personalgruppen (och hos ledning om du inte är chef).
- Förankra åt olika håll, skapa engagemang för frågorna.
- Formulera mål, strategier, skriv in i verksamhetsplan, följ upp.
- Tydlighet i vilket uppdrag och mandat du har och vilka resurser.²²

²² Punkterna är inspirerade av en föreläsning: "Ett Stockholm för alla: Normkritik och inkludering i verksamhet och kommunikation" av Madeleine Hermerén & Arantza Nino (Stockholm stads kulturförvaltning) under "Goda-exempel- mässan", 23 maj 2017, Stockholm Waterfront Congress Center.

Råd vid förändringsprocesser

Amphi produktion arbetar med normkritik och anlitas bland annat när filmer och utbildningsmaterial ska tas fram. Deras uppdragsgivare är myndigheter, företag och ideella organisationer som vill ha hjälp med att utveckla sin verksamhet att bli mer inkluderande.²³ Amphis råd för att skapa reella förändringsprocesser:

- Börja med sig själv.
- Medvetenhet om att arbetet är en process.
- Förstå att det inte är en individfråga.
- Privilegierade personer behöver ta ansvar.
- Utbildning och fortsatta samtal.
- Resurser (tid och pengar).

Expertnätverket för hbtq-frågor

Inom Svensk biblioteksforening finns expertnätverk. Ett sådant är Expertnätverket för hbtq-frågor på bibliotek.²⁴ Nätverket har producerat en broschyr som heter "Hbtq-arbete på bibliotek" och där beskriver nätverket att de "arbetar för att höja bibliotekens hbtq-kompetens och diskuterar normkritiska perspektiv samt inkluderande arbetsmetoder".²⁵

I broschyren presenterar nätverket sitt förslag på en taxonomi för hbtq-arbete på bibliotek. Mer om taxonomin finns i skriftens metodkapitel. Nätverket har formulerat frågor som en kan rikta till biblioteket en jobbar på om en vill påbörja eller fördjupa arbetet med hbtq, normkritik och/eller inkludering. Frågorna är:

- Hur gör ni för att alla ska känna sig välkomna och inkluderade på biblioteket? Vad signalerar det fysiska och digitala biblioteksrummet?
- Vilka normer förmedlar ni på biblioteket?

²³ <http://amphi.se/om-amphi>

²⁴ <http://www.biblioteksforeningen.se/expertnatverk/>

²⁵ Här kan få mer information om nätverket och broschyren "Hbtq-arbete på bibliotek" finns där att ladda ner: <https://www.biblioteksforeningen.se/expertnatverk/expertnatverk-for-hbtq-fragor-pa-bibliotek/>

- Vilken hbtq-kompetens finns i den verksamhet du arbetar i?
- Finns det en plan för hbtq arbete på ditt bibliotek?
- Är hbtq-perspektivet inkluderat i verksamhetens styrdokument?
- Hur motverkas kränkningar och diskriminering på din arbetsplats och i bibliotekens verksamhet?
- Lyfter ni kontinuerligt fram och rekommenderar medier med hbtq-perspektiv? Till exempel med listor, skyltning eller på annat sätt.
- Hur inkluderas hbtq i bibliotekets programverksamhet?
- Vilka möjliga samarbetspartners i hbtq-frågor finns?
- Vilka möjligheter och forum finns till erfarenhetsutbyte inom hbtq-frågor och normkritik?
- Vilket stöd, utbildning, inspiration eller råd behöver ni för att lyfta och synliggöra hbtq-perspektivet?²⁶

Webbmaterialet Normer, hbtq och makt

Myndigheten Forum för levande historia lanserade i november 2015 sitt webbaserade material "Normer, hbtq och makt".²⁷ Syftet med materialet är att motverka homo-, bi-, transfobi bland unga. Materialet tar upp hur personer genom historien engagerat sig och kämpat för rättigheter som påverkat och gäller för alla. Materialet innehåller en tidsaxel där du kan komma in på olika personers berättelse. Där finns även quiz, fakta och övningar. Materialet kan ge ingångar, möjligheter och inspiration för den verksamhet som vill jobba med normer och hbtq. Bland annat finns i webbmaterialet en checklista till lärare: "Att tänka normmedvetet!". Där står bland annat:

- Problematisera normen och de begränsningar den leder till istället för att fokusera på de som avviker från normen.
- Förutsätt inte att det finns ett enhetligt "vi".
- Fundera igenom hur du hanterar att elever och, föräldrar, kollegor

²⁶ <http://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2017/01/hbtq-2018-utskrift.pdf>

²⁷ <http://www.levandehistoria.se/hbtq>

har olika funktionsförmågor och olika sociala-, kulturella-, och ekonomiska förhållanden.

- Tänk på att inte befästa normer och föreställningar.
- Ta reda på vilka ord och uttryck du använder, men även vad du inte säger och inte gör! Vilka normer förmedlar du?
- Benämna alla elever med deras valda namn så slipper du könsstereotypa antaganden.
- Förutsätt att den du talar om finns i rummet.
- Hur gör ni för att få eleverna att känna att de är aktörer som kan ifrågasätta men också förändra stereotypa och diskriminerande normer?²⁸

Motstånd

I alla förändringsprocesser kan motstånd uppstå. Under 2014, i samband med en satsning av jämställdhetsintegrera myndigheter, tog Nationella sekretariatet för genusforskning fram dokumentet "Att leda förbättringsarbete". Den och mycket annat material finns på deras webbplats jamstall.nu. I vårt sammanhang kan dokumentet vara till hjälp om en får ett ansvar eller uppdrag att driva normkritiska frågor, diskriminerings- och rättighetsfrågor.²⁹ Dokumentet tar upp hur motstånd kan förhindra förbättringsarbete och nämner nio skäl till motstånd. Samtliga går att förebygga. Motstånd hos kollegor och medarbetare kan bero på att en känner sig överkörd, påhoppad eller osäker på vad som ska hända härnäst. En kan fundera över om ens kompetens inte är rätt eller tillräcklig och förändringsprocesser kan skapa stress över att ens tid inte ska räcka till.

Vi lät i en övning våra projektdeltagare skriva ner motstånd, svårigheter och hinder att jobba med inkludering på bibliotek. Här kommer några av svaren:

²⁸ <http://www.levandehistoria.se/lararhandledning-till-hbtq-normer-och-makt/checklista-att-tank-normmedvetet>

²⁹ Dokumentet som sin helhet kan du läsa här: <http://www.jamstall.nu/wp-content/uploads/2014/10/Att-leda-att-C3%B6rba-tringsarbete-pdf1.pdf>

”Tidsbrist.”

”Ekonomi – inte en prioriterad fråga?”

”Hänger ofta på att någon/några i personalgruppen aktivt lyfter frågan, annars glöms den bort.”

”Mod. Våga/orka vara den som ifrågasätter.”

”Brist på förståelse.”

”Starka, befästa normer.”

”Ovilja att se sin egen roll kring att bryta normer.”

”Oförmåga att reflektera tillsammans.”

”Svagt ledarskap.”

”Motstånd från vissa delar av allmänheten.”

I ”Att leda förbättringsarbete” understryks att det är viktigt med delaktighet när det gäller förändring. Det är viktigt med en välkänd tidsplan och en trygg och inspirerande miljö. Många människor känner trygghet i rutiner, vilket den som leder förändring behöver tänka på. Dokumentet tipsar om att satsa på information, utbildning, träning, mentorer och stödssystem.

Läsfrämjande och inkludering

En utgångspunkt för *Inkluderande biblioteksverksamhet* var att vi ville fokusera läsfrämjande, dels för att det är ett centralt arbetsområde för folkbiblioteken, dels för att litteratur och samtal om litteratur kan vara ett bra sätt att utveckla en normkritisk blick och ett inkluderande förhållningssätt. I *Inkluderande biblioteksverksamhet* ville vi också undersöka hur läsfrämjande inom bibliotek kan göras mer inkluderande. Vi ville använda och utveckla boksamtal, en vanlig metod inom läsfrämjande, för att undersöka normer och inkludering.

Vi tog avstamp i följande citat för att ringa in varför vi, i en tid med mycket debatt om bibliotekets bestånd, rum och roll i samhället, valde att fördjupa oss i skönlitteratur:

Vi drömmer om ett bibliotek med litteratur som är skapad av alla och inte tillhör någon, ett bibliotek som är odödligt och på något sätt bringar ordning i universum, och ändå vet vi att alla organiserade val, alla fantasins rum som katalogiseras, skapar en uteslutandets tyranniska hierarki. Alla bibliotek är uteslutande eftersom deras urval, hur vidsträckt det än är, lämnar utanför sina väggar oändliga hyllor med skrifter som av hänsyn till smak, kunskapsinnehåll, plats och tid inte har tagits med. Alla bibliotek manar fram sitt eget svarta spöke, alla principer för hur de skall ordnas upprättar ett skuggbibliotek av utelämnanden.³⁰

Läsfrämjande är både en självklarhet för biblioteken samtidigt som det väcker frågor och funderingar. Hur kan det läsfrämjande arbetet göras mer inkluderande? Hur kan vi nå fler målgrupper, skapa möten mellan litteratur och människor, mellan äldre och nyare litteratur och mellan olika sätt att förstå världen? Vad saknas i läsfrämjande och litteraturförmedling idag? Hur ska det läsfrämjande uppdraget tolkas? Det är exempel på frågor vi ställde oss under projektets gång.

³⁰ Manguel, *Nattens bibliotek*, s. 105.

Bibliotekslagen säger att biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla och i den sjunde paragrafen att folkbiblioteken särskilt ska ”främja läsning och tillgång till litteratur”.³¹ Statens kulturråd formulerade i samband med sin metod- och kunskapsöversikt *Med läsning som mål* följande definition:

Läsfrämjande innebär att:

- göra läsare av läskunniga
- öppna vägar till litteraturen för den som inte läser
- öka tillgången till en mångfald av litteratur på olika språk och i olika format för läsare i alla åldrar
- ge fler möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur
- ta bort hinder för läsning, bredda en repertoar och stärka läsarens självförtroende och läsidentitet³²

I kunskapsöversikten saknas vissa ord, vilket säkert delvis beror på hur läsfrämjandeområdet såg ut 2014. Ord som hbtq, normkritik, integration, språkcafé, mångspråk, intersektionell, biblioterapi, shared reading är ord och arbetsområden som fanns redan då, men kanske inte alltid förknippade med läs- och litteraturfrämjande.

Att till exempel språkcafé inte nämns kanske säger något om i vilken grad läsfrämjandet ses som en självklar del av biblioteksarbetet. Är språkcafé läsfrämjande? Är boktipsande i biblioteket läsfrämjande? Vad tycker du? Vi kan ställa oss följande frågor: får de som arrangerar språkcafé lämpligt stöd och fortbildning i läsfrämjande metoder? Och ser de själva sitt arbete som läsfrämjande och känner ett ansvar för kunskapsinhämtning och metodutveckling av det läsfrämjande arbetet? Reflekterar vi över och utvärderar vårt boktipsande i biblioteket? Kanske inte, kanske ibland, kanske ofta.

³¹ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/biblioteks-lag-2013801_sfs-2013-801

³² Jonas Andersson, *Med läsning som mål: Om metoder och forskning på det läsfrämjande området*, Kulturrådets skriftserie 2015:3, s. 11.

Genom att kombinera läsning och samtal om läsfrämjande har vi velat reflektera och problematisera kring uppdragen och förhållandet till dem. Ett flertal projekt, varav detta är ett, har också fått medel från Statens kulturråd och på så sätt omfattar vi kanske en breddning av kunskap och metoder på läsfrämjandeområdet. Det görs många projekt och satsningar för att lyfta läsfrämjandet och professionskunskapen. Vi kommer här att berätta hur vi har tänkt och gått tillväga i *Inkluderande biblioteksverksamhet* och presentera några aktuella skrifter om bibliotek och läsfrämjande.

Så gjorde vi

Vi ställde oss inledningsvis frågor kring hur en kunde ro i land ett projekt som skulle handla om tre olika områden (normkritik, metodutveckling, läsfrämjande) och innehålla såväl fördjupning, som praktik och reflektion. Och allt detta under endast fyra dagar. Vi tänkte att det skulle kunna bli både för instrumentellt och för vagt. Mycket funderade vi över bokval, vi återkommer till det nedan. Kanske uppehöll vi oss mycket vid det just för att bokrekommendationer anses vara en så central del av det läsfrämjande arbetet. Vi sade oss samtidigt att det inte är den enskilda boken som är viktigast utan just samtalet, det ska väl vara möjligt att föra ett normkritiskt boksamtal om i stort sett vilken bok som helst? Kanske är det viktigt att läsa böcker som kan verka problematiska och träna oss i att hantera ett samtal om dem?

Några exempel på läsfrämjande aktiviteter och verksamheter som vi kommit in på i *Inkluderande biblioteksverksamhet* är: bokval till aktiviteter av olika slag, inköp och urval till biblioteket, skyltning och exponering, målgruppsarbete och boksamtal. Genom att träna på inkluderande boksamtal och genom att reflektera och samtala om material, övningar och dilemman har vi på olika sätt formulerat frågor och försök till svar på vad som kan skapa ett mer inkluderande läsfrämjande i det dagliga biblioteksarbetet. Vi ville också testa att använda olika verktyg, några av dem handlade om skyltning, andra om ämnen i böcker eller bokbestånd. Ibland valde vi att kombinera uppgifterna med den bok vi hade läst och ibland genomfördes övningarna separat.

Boksamtal

Boksamtalen fördes i två grupper där vi projektledare hade hand om en grupp var. Till varje träff ändrade vi gruppsammansättningen. Både för att deltagarna skulle få lära känna varandra och för att de skulle få lära känna oss. Vi kände en liten oro kring att de skulle jämföra oss och våra ledarstilar, men det var också en poäng, att de skulle få se att det går att leda på liknande sätt, med samma ramar, men ändå utifrån personliga förutsättningar. Vi tror att vi kan lära av varandra och av att prova olika former och samtalsmetodik.

Under projekttiden gick Annika en kurs i metoden Shared Reading och det visade sig att många av de tankar vi haft kring inkluderande boksamtal stämde överens med delar i den metoden. Boksamtalen innehöll också en metadimension av kunskapsutbyte kring att möta grupper och bokprata. Det pågick hos de flesta projektdeltagare en process där det vi samtalade om också i huvudet testades på tidigare eller framtida arbetssituationer. Hade detta fungerat med den gruppen? Kan den här boken vara något att använda vid nästa läsecirkel?

Vi hade som sagt mycket tankar kring valet av litteratur. Vi ville prova att använda litteratur för att lära oss mer om normer, men också för att träna på att samtala och inta olika positioner. Berättelserna skulle innehålla mycket stoff för diskussion utan att vara övertydliga. Vi ville skapa en stor variation i litteratururvalet, något som förstås var svårt med bara tre skönlitterära titlar. Så vilka böcker blev det?

Med livet framför sej

Den första boken vi valde var *Med livet framför sej*³³ av Émile Ajar (pseudonym för Romain Gary) utgiven 1975. Det fanns flera skäl till att vi valde just den. Det är en äldre bok som både innehåller och adresserar normer kring ursprung, religion, kön och sexuell läggning, barn och vuxna. Vi trodde att det kunde vara givande att se hur en lite äldre bok kunde få oss att reflektera kring normer. Vad är sig likt i vårt samhälle i

³³ Romain Gary, *Med livet framför sej*, [Ny utg.], Norstedt, Stockholm, 2009

dag? Vad har förändrats?

Vi hade i projektet sökt medel från Statens kulturråd och ville använda en av titlarna från deras urval Alla tiders klassiker.³⁴ Boken var dessutom utvald i det stora läsprogrammet för skolungdom "Berättelser som förändrar" startat av Läsrörelsen.³⁵ Det här var alltså en äldre bok som getts stort utrymme och aktivt lyfts fram av både en myndighet och en ideell förening. Boken är på biblioteken klassad som vuxenbok men hade kanske, om den utkommit i dag, klassats som ungdomsbok. Vi hoppades kunna föra en diskussion på en metanivå kring vilka böcker som lyfts fram av bland andra oss på biblioteken och hur vi förstår och presenterar dem. Förutom dessa mer formella skäl hoppades vi att det skulle kunna bli en stark läsoplevelse. Vi förväntade oss också att en skulle kunna dra paralleller till dagens samhälle. Men vi var lite nervösa för hur språket och jargongen skulle mottas. Det är en ofta hård och rasistisk jargong i dialogen mellan de olika grupperna i Paris fattigkvarter. Samtidigt var vi nyfikna på detta, tyckte biblioteksmedarbetarna att det fungerar att läsa detta idag? Skulle en vilja göra det med en grupp ungdomar? Och framförallt, hur skulle ett sådant samtal ledas?

Hur blev våra samtal? Ett vanligt sätt att inleda boksamtal är att ta en runda där alla får berätta hur det varit för dem att läsa boken. Det brukar ta några gånger att komma in i den frågeställningen. Frågan är alltså inte vad de tyckte om boken, utan själva läsprocessen. För vi har upptäckt, hos oss själva och andra, att det är en väldigt viktig del av läsandet. Tog det lång tid att komma in i boken? Varför? Vad gjorde jag då? Gav upp? Bytte till ljudbok? I den här rundan finns också möjlighet att "erkänna" hur långt en läst och gemensamt besluta hur det ska hanteras. Är spoilers ok? Ska vi fördjupa oss lite mer i början av boken och spara slutet till nästa gång? Värderingar som: "jag tyckte boken var underbar/dålig" lägger lätt locket på. Det blir svårt för någon annan att komma in efter en sådan kommentar. Om du däremot övar på att uttrycka dig mer nyanserat kring din läsning kan du förstå både din egen läsprocess

³⁴ <http://www.kulturradet.se/sv/bidrag/litteratur/Alla-tiders-klassiker-for-skolan/>

³⁵ <http://www.lasrorelsen.nu/projekt/pagaende-projekt/berattelser-som-forandrar/>

och andras. Som samtalsledare kan rundan också användas för att plocka upp trådar som kan leda samtalet vidare. Vår erfarenhet är att denna inledande runda brukar räcka till stoff för ett ganska långt samtal om boken med möjlighet att lyfta deltagarnas perspektiv. Det finns mera utarbetade metoder för att leda boksamtal, exempelvis Aidan Chambers³⁶ metod eller Shared Reading³⁷ för att nämna några. Men kanske är det viktigaste att hitta en metod en trivs med eller är nyfiken på och hålla sig till den åtminstone en tid för att skapa trygghet, hos sig själv och hos gruppen.

Men här var alltså en ny grupp, med vad vi trodde, höga förväntningar. Åtminstone hade vi det!

Inför samtalet hade deltagarna fått följande instruktioner:

Läs Med livet framför sej av Émile Ajar. Under läsningen: Reflektera över frågorna på sid. 35 i boken Tänka tillsammans. Titta då och då under läsningen på "Checklista för bokhyllan" från boken Normkreativitet i förskolan och se om det går att använda den för boken. Inför boksamtalet: Fundera över hur du skulle vilja förbereda ett normkritiskt boksamtal/bokcirkel. Formulera gärna frågor kring boken som vi kan prata om tillsammans.

Reflektionsfrågorna i *Tänka tillsammans* är skrivna för en annan text men är ganska generellt formulerade. De är uppdelade i tre områden, här kommer några exempel:

Frågor för individuell reflektion:

- *Vad väcker texten för känslor och tankar hos dig?*
- *Vilka problem tror du att författaren vill synliggöra?*
- *Hur hänger problemen ihop med normer och makt?*
- *Finns det något som du tror att vuxna skulle kunna göra för att förändra situationen?*

³⁶ Se till exempel: Aidan Chambers, *Böcker inom och omkring oss*, 2011.

³⁷ Se till exempel: <http://www.lul.se/sv/Kultur/Regionbibliotek-Uppsala/Pagaende-projekt-och-satsningar1/shared-reading/>

Frågor för personal som reflekterar tillsammans:

- *Hur hänger maskulinitetsnormer ihop med människors möjligheter att visa känslor?*
- *Hur påverkar ålder en persons möjligheter att bestämma över sin egen vardag?*
- *Hur skulle ni kunna påpeka för en kollega att kollegan har ett problematiskt förhållningsätt? Hur skulle ni kunna lyssna på en kollega som sade det till er?*

Frågor för personal och barn som reflekterar tillsammans:

- *Vad hände i berättelsen?*
- *Vad tror ni att vuxna kan göra så att alla barn känner att de kan och får gråta?*³⁸

Checklistan för bokhyllan från boken *Normkreativitet i förskolan* är tänkt som ett verktyg för förskolan att kunna bredda blicken på vilka medier barnen har tillgång till. Men här ville vi alltså att våra deltagare skulle översätta frågorna och använda dem på en enskild bok. Det hade ett dubbelt syfte, vi ville både möjliggöra en bredare läsning av boken, men vi ville också ge dem tillgång till checklistan för att kunna använda i andra sammanhang. Frågorna handlar om "kön och könsöverskridande identitet & uttryck", "familj, sexuell läggning & vänskap" och "funktion, etnicitet & ålder".³⁹

De första boksamtalen blev inte riktigt som vi tänkt oss. Flera hade inte läst ut boken. Varför? Var det en ovana att läsa anvisad litteratur, eller var det fel bokval? Kanske var det en för "svår" bok att börja med? Samtidigt är det en bok som lyfts fram för skolungdom så det kändes också viktigt att biblioteksmedarbetare kan läsa den och fundera tillsammans. Planen att låta samtalet flöda fritt blev svårt att upprätthålla. Flera tyckte illa om boken och kände ovilja att läsa om misären som skildrades.

³⁸ Edberg, Gulbrandsen & Stendin, *Tänka tillsammans*, s. 35.

³⁹ Karin Salmson & Johanna Ivarsson, *Normkreativitet i förskolan: om normkritik och vägar till likabehandling*. 1. uppl., Olik, Linköping, 2015, s. 328f.

Det var svårt att hålla lugnet och självförtroendet uppe som samtalsledare. Det är också en speciell situation att leda en grupp kollegor, det kan både vara lättare och svårare än att leda en annan grupp. Det blev inte så mycket reflektion kring metanivåerna om kanon, bokbransch och att hålla samtal. Kanske var det lite för uttänkt, konstruerat? Kanske borde vi, särskilt i detta första samtal hållit oss till berättelsens kraft? Men möjligen var det detta lite överlastade första samtal med frågor och checklistor som lade grunden för de kommande.

Stål

Den andra boken vi valde var *Stål*⁴⁰ av Silvia Avallone. Den var lite tjockare men gruppen hade sommaren på sig och vi misstänkte att några kanske läst den när den toppade listorna några år tidigare. Det var samtidigt Ferrante-feber och många läste Neapelkvartetten om vännerna Elena och Lila. Här var en annan skildring av Italien som kanske kunde väcka andra frågor. *Stål* finns också presenterad i Sebastian Lönnlövs bok *HBTQ – böcker bortom normen*. *Stål* handlar mycket om klass, den italienska industristadens förfall och barnens situation. Efter upplevelsen med att flera tyckt att det varit motigt att läsa den förra boken var vi beredda på att samma sak skulle kunna hända igen. Här hade vi dessutom återigen en bok som nog kunde läsas som ganska deppig. Gruppen hade fått i uppgift att läsa utifrån frågor hämtade från en läsnyckel framtagen av *Brytiga böcker*.

- *Vems perspektiv och erfarenheter står i fokus?*
- *Hur gestaltas olika erfarenheter/identiteter/positioner?*
- *Hur utmanas stereotyper?*

⁴⁰ Silvia Avallone, *Stål: roman*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2012

Kontext:

- *Vem riktar sig berättelsen till?*
- *Vem är avsändaren?*
- *Vem är jag (som läser)?*
- *Vilken makt har jag i läsningen?*⁴¹

Vi hade ambitionen att skapa stor delaktighet. Upplägget var ungefär följande. Vi inledde med att läsa ett stycke högt för att alla skulle komma in på samma ställe, i samma stämning. Oavsett om en läst hela boken eller delar ville vi skapa en gemensam ingång i samtalet. Därefter gjorde vi en runda med hur läsningen varit. Vi frågade också uttryckligen om det var något särskilt de ville diskutera under samtalet. Dessa punkter skrev vi upp på tavlan för att kunna plocka från om samtalet skulle behöva en skjuts. Det kom inte upp så många, men det var ett sätt att visa hur en kan låta alla vara med och styra samtalet. Den modellen visade sig fungera bra, särskilt den ena gruppen betade av punkterna på listan.

Boken väckte mycket känslor. Någon tyckte att inledningen var så obehaglig att hen hade svårt att läsa vidare efter det. Hen hade fortsatt, bland annat med att lyssna på ljudboken samtidigt som hen gjorde andra saker, men det hade varit en kamp. För andra blev det en väldigt positiv läsupplevelse. En stor skillnad visade sig i hur en tolkade slutet. De som såg en ljus framtid för huvudpersonerna eller de som såg en mörk. Överlag kändes det som om samtalet tillförde mycket till läsningen av *Stål*. Vi diskuterade sådant som uppfattning av tid och när handlingen tilldrar sig. Hur placerar vi in den här skildringen i vår tid? Gör normerna att vi uppfattar att det utspelas i en annan tid? Vi diskuterade identifikation, identifierar en sig med barnen eller de vuxna? Någon kunde med lätthet översätta bokens handling till den egna uppväxten i en svensk bruksort medan andra tyckte att mycket kändes främmande. Vi kom också in på frågan vad som möjliggör förändring, är det individen eller strukturerna som erbjuder en väg ut och bort? Och är utveckling att lämna eller att förändra och förändras på platsen? I det här samtalet fick vi träna respekten i att försöka förstå andras tolkningar och världsbild.

⁴¹ För metodmaterial från *Brytiga böcker* se <http://www.sensus.se>.

Tredje träffen

Klockan är 8.30 och deltagarna delas in i två grupper för ett boksamtal om Stål av Silvia Avallone. Kanske är det bara jag som är lite trött, längtar efter en kopp kaffe och inte riktigt kommit igång. När Sofie ber var och en att ge några reflektioner om romanen vaknar jag till. Stål handlar om två flickor och deras familjer och uppväxt i Piombino i Italien. Romanen innehåller teman som klass, plats, identitet, sexualitet, föräldraskap, makt och normer. Vi samtalar länge om dessa teman och det framkommer att vi lagt märke till olika perspektiv i romanen, tagit fasta på det som vi kanske berörs lite extra av. Genom samtalet delar vi med oss av personliga erfarenheter och kommer in på tankar om hur mycket det är som påverkar bibliotekens användare och som vi behöver ha kännedom om utan att orda så mycket om det egentligen. Biblioteksmedarbetare har ofta en lyhördhet för människors olika levnadsvillkor och skönlitteratur hjälper en att vidga sin förståelse. Jag känner mig RIK när jag lämnar boksamtalet för att äntligen få en kopp kaffe.

Cecilia Brisander, följeutvecklare

Inför valet av den tredje boken

Redan samma dag som vi läst och samtalat om den första boken, *Med livet framför sej*, fick gruppen reda på vilken som skulle bli nästa bok att läsa, *Stål*, och de fick också i uppgift att under ett walk'n'talk (se metodkapitlet) fundera på bokval till den tredje och sista boken. Vi berättade att vi tyckt att det varit svårt att välja, att vi nu valt två böcker av europeiska författare och att vi gärna ville ha förslag och tankar om urvalet. Här är några av deltagarnas tankar om bokval:

”Nutida aktuell barn- eller ungdomsbok utan normkritiskt fokus, något som läses för roligt, spännande etcetera, inte för analys.”

”Eftersom vi läst två vuxenböcker, kanske en ungdomsbok. Till exempel med en muslimstroende huvudperson eller romsk huvudperson. Eftersom vi läst/ska läsa två europeiska författare så skulle vi vilja läsa en bok av en icke europeisk/ icke amerikansk författare. En annan idé är en normkritisk

analys av en bokgenre vi hittills inte läst, exempelvis Fantasy.”

”Någon bok där huvudpersonens könstillhörighet ej avslöjas. Någon ny populär bok som många vill läsa – vilka normer kommer fram där?”

”Det handlar mer om *samtalet* än om boken.”

Sanning med modifikation

Den sista boken vi valde kändes både omöjlig och självklar. Att ha ett boksamtal om första delen i en deckarserie kanske inte hör till vanligheten, men vi ville ju bryta normer. Och en norm är faktiskt att sällan boksamtala om spänningsromaner. *Sanning med modifikation*⁴² av Sara Lövestam är en deckare som handlar om den papperlöse Kouplan som börjar ta jobb som privatdetektiv. Det finns pedagogiska fördelar med boken, den är skriven av en författare med stora kunskaper om normkritik och inkludering. Den behandlar och beskriver ett samtida Stockholm och gör ett försök att skildra de normer som finns idag genom ögonen på Kouplan, som själv försöker förstå dem. Det finns också en lättläst version av boken skriven av författaren själv. Boken tar bland annat upp normer och värderingar kring svenskhet, kön, klass, sexuell läggning och funktionsvariationer.

Uppgiften inför träffen var att läsa *Sanning med modifikation* tillsammans med läsnyckeln från *Brytiga böcker* och särskilt fokusera på någon fråga för diskussion. Vi informerade även om lättlästversionen *Flicka försvunnen*. Vi gjorde ett upplägg som liknade det vi haft i samtalet om *Stål*, där alla fick bidra med teman och en runda. Även denna gång var det någon som tyckte väldigt mycket om boken och dessutom hade fortsatt läsa flera delar till i serien. Någon ogillade språket och hade haft svag läslust. Vi behövde tidigt hantera frågan ifall vi skulle prata om hur det slutade och vad som skulle hända i kommande böcker. Den typen av frågor försökte

⁴² Sara Lövestam, *Sanning med modifikation: första fristående boken om Kouplan*, Piratförlaget, Stockholm, 2015.

vi ibland att lyfta till en metanivå, meningen var ju att deltagarna skulle förberedas på att kunna hantera liknande situationer själva framöver. Detta kan göras genom att exempelvis fråga: ”Detta händer ju ibland, att någon läst vidare, eller att någon inte läst slutet, hur tycker ni att en kan hantera det som ledare?” Det kan fungera, men en måste ändå vara beredd att fatta ett beslut då risken finns att åsikterna går isär i gruppen. Men det kan vara bra att peka på att situationen uppstår, fatta beslutet öppet och gå vidare. Vi använde lättlästversionen av boken, med titeln *Flicka försvunnen*, i den inledande högläsningen och presenterade också ett pedagogiskt material från MTM som finns till den boken.⁴³

Insikter

Vid den sista träffen genomförde vi en oförberedd, skriftligt, snabbenkät med frågan ”Ur ett läsfrämjandeperspektiv – vad tar du med dig från projektet?”. Svaren kom att handla ganska mycket om boksamtalen, men också om metoder, skyltning, märkning, urval med mera. Nedan kommer några citat från enkäten.

- - Att det är mer än innehållet i boken som spelar roll – samtalet kring boken – respekten för alla deltagare (eller den enskilda en pratar med) är lika viktigt.
 - Vi som bibliotekarier (”experterna”) sitter inte på svaren (det har ni som cirkelledare förmedlat väldigt bra genom handling).
 - Vikten av att samtala om läsningen efteråt! Så många nya perspektiv jag fått av detta. Insikten om att vi kan läsa in så mycket olika i samma berättelse.
- Vilket ”jag” som läser boken utifrån, vilka normer, erfarenheter osv. har jag som påverkar min läsning?

⁴³ <https://www.mtm.se/contentassets/a18f49d0edce48c983a7f2324169b64f/flicka-forsvunnen---funderings--och-diskussionsfragor-och-skrivning2.pdf>

- En ödmjukhet inför besökarnas identiteter och erfarenheter som skiljer sig från mina. Mer medvetenhet i val av teman, litteratur. Nya sätt att prata om böcker på.
- Jag tar med mig en nyfikenhet på hur karaktärer, liv och relationer gestaltas i böcker. Kalla det en normkritisk blick, kanske?
- Det har varit guld värt att läsa samma böcker och reflektera kring dem tillsammans på olika sätt. Vi behöver träna på att prata om böcker, det kommer inte naturligt även om en läser mycket. För att inspirera & ”främja” läsande behöver en kunna prata om läsandet. Våra besökare förväntar sig det. Att använda olika metoder som ingångar till pratandet har varit givande för att få fart på samtalet tycker jag. Det skulle nog fungera att testa i bokcirklar, även om jag inte har någon bokcirkel just nu men däremot pratar mycket om litteratur med besökarna i disken.
- Läsningen till projektet har spätt på min läslust och mina förväntningar har stegrats från gång till gång eftersom vi haft så bra samtal.⁴⁴

Det som lyftes fram när det gällde boksamtalen bekräftade delvis den bild vi hade med oss både från samtalen men också från tidigare utvecklingsarbete kring läsfrämjande för bibliotekspersonal. En slutsats är att det behövs träning på att samtala om litteratur generellt.

Hur gick det att kombinera hbtq, normkritik, metodutveckling och läsfrämjande? När vi annonserade om projektet tror vi att vi lockade de som främst var intresserade av normkritik och hbtq. Med detta absolut inte sagt att de inte arbetar med och intresserar sig för läsfrämjande, men för alla var det kanske inte så medvetet. Kanske rentav så grundläggande att det inte reflekterats kring. Att uttrycka: ”även om jag inte har någon

⁴⁴ Snabbenkät med deltagare genomförd 18/10-2017.

bokcirkel just nu men däremot pratar mycket om litteratur med besökarna i disken” ser vi som ett steg i rätt riktning för att professionalisera och medvetandegöra läsfrämjandet som en del av professionen. Det kom i samband med boksamtalen upp mycket tankar kring egen läsning av skönlitteratur. Det är något vi kanske kunde ha fångat upp mer, kring förväntningar och yrkeskunskap. Men för de flesta verkar det ha varit givande att läsa skönlitteratur och diskutera den i ett professionellt sammanhang.

Boksamtal eller bokcirklar beskrivs ibland som en exklusiv verksamhet, men samtalen om böcker och berättelser, de sker mellan besökare och bibliotekspersonal i olika konstellationer varenda dag, på varje bibliotek. Att personalen och även besökarna ibland får träna, pröva och lära genom till exempel boksamtal tror vi är viktigt.

Att utveckla läsfrämjande

I projektet *Dela läslust* noterades i bland annat fokusgruppsintervjuer att biblioteksmedarbetarna inledningsvis endast betecknade vissa aktiviteter som läsfrämjande. Men allteftersom processerna fortskred omfattades mer och mer och mot slutet verkade det närmast finnas en risk för en urvattning av ordet läsfrämjande till att omfatta nästan all biblioteksverksamhet.

*Den inkluderande synen på vad som kan och får ingå i det läsfrämjande uppdraget tycks därmed ha bidragit både till nya idéer och till att handlingsutrymmet på arbetsplatsen uppfattas som större. Projektets mål betonade att alla medarbetare vid biblioteken har en del i ansvaret för det läsfrämjande arbetet. Alla förväntas vara medvetna om och kunna sätta ord på hur deras insatser för läsfrämjandet spelar roll.*⁴⁵

⁴⁵ Jenny Lindberg, Lisa Ångman & Ulrika Danielsson, *Dela läslust: Hur går vi vidare?*, 2017, s. 12. http://lansbibliotekdalarna.se/wp-content/uploads/2018/02/Dela-l%C3%A4slust_skriften_webb_180126.pdf

I sammanställningen av *Dela läslust* nämns några nyckelkompetenser för läsfrämjande: litteraturkännedom, förmedlingskompetens (inklusive pedagogisk förmåga och bemötande), målgruppskännedom, forskningsorientering, andra kompetenser (till exempel teknik, marknadsföring, skyltning, bibliotekets egen kunskapsförsörjning - metakompetens).⁴⁶

Även kompetensbrist och svårigheter med rekrytering tas upp i fokusgruppsintervjuer med projektledare och chefer. En lösning är att anställa andra professioner men rapporten föreslår att ”flytta fokus från eventuella brister till professionens utvecklingspotential”.⁴⁷

I rapporten *Läsfrämjande, forskning och kompetensutveckling i Halland* ger forskarna Anna Fähræus, lektor i engelska och litteraturvetenskap och Jonas Asklund, lektor i litteraturvetenskap, båda Halmstad Högskola, en utifrånblick på bibliotekens läsfrämjande arbete. Några av deras slutsatser är att biblioteken har ett rikt utbud på läsfrämjandeområdet men att personalen har en känsla av att inte ”räcka till för alla kategorier av besökare”. De skriver vidare att:

*Ungdomar och unga vuxna, nyanlända och besökare med olika former av funktionsnedsättning tillhör de grupper som nämns här och då ofta i samband med en upplevd brist på tid, resurser eller fortbildning. Då den läsfrämjande uppgiften inte kan vara den enskilda bibliotekariens ansvar enbart, uttrycker många bibliotekarier ett behov av kommunal eller regional samordning av de läsfrämjande insatserna.*⁴⁸

Författarna poängterar också hur bibliotekariernas professionella förhållningssätt till litteratur påverkar arbetet. De ser att biblioteksverksamheten för yngre barn är präglad av ”bibliotekariernas genrekunskap, didaktiska kompetens och långsiktiga inköpsstrategier” vilket

⁴⁶ Ibid., s. 18f.

⁴⁷ Ibid., s. 19.

⁴⁸ Anna Fähræus & Jonas Asklund, *Läsfrämjande, forskning och kompetensutveckling i Halland*, Region Halland, Halmstad 2017, s. 53.

bidrar till framgång. ”Den övertygelse om det goda i läsning och i samtal om litteratur som ligger bakom arbetet för yngre läsare borde få genomsyra hela bibliotekets verksamhet”.⁴⁹

Ett av rapportförfattarnas förslag är att utveckla lokalt framtagna taxonomier för det läsfrämjande arbetet, inriktat på olika målgrupper. En kommun som arbetat med taxonomier för läsfrämjande är Huddinge, ett arbete som Nina Ström beskriver i boken *Läsa, läka, leva! Om läsfrämjande och biblioterapi*. Ström sätter fingret på något som är viktigt vid framtagandet av en taxonomi: ”De samtal som krävs bland personalen för att skapa en gemensam taxonomi är lika viktiga, om inte viktigare, som själva förslaget som samtalen mynnar ut i.”⁵⁰ I vårt metodkapitel beskriver vi den övning vi gjorde kring taxonomier i projektet.

Ett annat förslag från Fähræus och Asklund är att ”skriva fram behovet av en bred fortbildning bland folkbibliotekarierna med utgångspunkt i flera discipliner – från litteraturdidaktiken över läsorienterade studier till kognitionsforskningen.”⁵¹ Detta fortbildningsförslag med fokus på reception, kognition och didaktik och som de hänvisar som en fortsättning på kurserna MuSA, LiSA och ViSA⁵² vill de ska ”handla om att definiera bibliotekets roll i ett föränderligt och demokratiskt samhälle.”⁵³

Vi hoppas att *Inkluderande biblioteksverksamhet* i någon mån bidragit till den fördjupning som behövs inom läsfrämjande på bibliotek.

⁴⁹ Ibid., s. 55.

⁵⁰ Nina Ström (fd. Frid), *Läsa, läka, leva! Om läsfrämjande och biblioterapi*, BTJ Förlag, 2016, s. 59.

⁵¹ Fähræus & Asklund, *Läsfrämjande, forskning och kompetensutveckling i Halland*, s. 55.

⁵² Metodutveckling i Skönlitterärt Arbete, Lyrik i Skönlitterärt Arbete, Vidareutveckling i Skönlitterärt Arbete.

⁵³ Fähræus & Asklund, *Läsfrämjande, forskning och kompetensutveckling i Halland*, s. 55.

Skriva och reflektera

Många pratar om och lyfter fram vikten av reflektion. Men vad menas egentligen med reflektion? Under tiden för *Inkluderande biblioteksverksamhet* fann vi en väg att undersöka det i praktisk kunskap. Inom ämnet praktisk kunskap vid Södertörn Högskola används essäskrivande som metod. Ett sätt att reflektera som vi använde oss av i projektet var skrivande i olika former. En av dem var att utforska och skriva ett dilemma som grund för en essä.⁵⁴

Praktisk kunskap

Regionbibliotek Stockholm har arbetat med praktisk kunskap på olika sätt under några år, bland annat i kursen *Bibliotekariens praktiska kunskap* som också resulterade i en bok med samma namn.⁵⁵ Under kursen fick deltagarna utifrån egna erfarenheter, dilemman de upplevt, skriva essäer. Några av dem publicerades i boken. Kursen var ett samarbete mellan Regionbibliotek Stockholm och Centrum för praktisk kunskap på Södertörns Högskola.

Bakgrunden till Regionbibliotek Stockholms intresse för praktisk kunskap är bland annat att Britt Löfdahl, utvecklingsledare på Regionbibliotek Stockholm, i arbetet med kvalitetsmodellen⁵⁶, upptäckte att något saknades. Något kunde lätt gå förlorat. Löfdahl fångade upp att i ett möte mellan biblioteksmedarbetare och besökare händer mycket som det kan vara svårt att få grepp om. Det handlar för biblioteksmedarbetaren om att läsa av en situation, få grepp om sakfrågan och graden av önskad service, att hitta rätt kommunikationsnivå, sätta gränser och så vidare. Löfdahl menar att biblioteksmedarbetaren hela tiden pendlar

⁵⁴ Mer om övningar och workshoppar i praktisk kunskap, essäskrivande och skrivande finns i kapitlet ”Metoder, övningar och workshoppar”.

⁵⁵ Eva Schwarz (red.), *Bibliotekariens praktiska kunskap: Om kunskap, etik och yrkesroll*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 17, 2016.

⁵⁶ Kvalitetsmodellen är en modell för att mäta kvaliteten på bibliotekstjänster, framtagen av Kungliga biblioteket. Läs mer om kvalitetsmodellen i metodkapitlet.

...mellan att försöka förstå den individ de har framför sig, och sin egen förståelse och erfarenhet av liknande frågor och situationer. Det är en kunskap som går utanför de rent ”tekniska” färdigheterna kring sökning och medier. Det handlar mer om erfarenhet, omdöme, en känsla för ögonblicket och den person man har framför sig.⁵⁷

Fjärde träffen

Det har varit en intensiv förmiddag och innan vi får gå på lunch är det dags för ett moment som jag sett fram emot. Alla deltagare har fått skicka in ett skriftligt dilemma på ungefär en halv sida. Deltagarna beskriver en situation från deras jobb eller en privat händelse, något som hänt och som skaver eftersom situationen inte blev så bra. Eftersom jag tidigare gått kursen praktisk kunskap där detta tillämpas har jag en förväntan på dialogerna i gruppen kring dilemma. Och det blir precis så bra som jag hoppats på. Efter att var och en fått berätta sitt dilemma pratar vi gemensamt om dilemma. Vi ägnar en stund åt vardera och fokuserar på att inte komma med lösningar på dilemma utan att istället ställa frågor med syftet att öka förståelsen för varför det uppstod och hur det hade kunnat undvikas. Deltagarna kommer inte att hinna arbeta mer med sitt dilemma men har fått ett smakprov på en metod som kan användas för att ventilera de dilemman som uppstår i vardagen. Och att skrivande är en bra metod för reflektion har vi nog alla fått uppleva under projektets gång. Jag tänker återigen på vilket mod deltagarna visar genom att skriva och berätta om sina dilemman.

Cecilia Brisander, följeutvecklare

Skrivande som reflektion

Essäer inom Centrum för praktisk kunskap på Södertörns Högskola utgår från ett dilemma. Dilemmat ska väljas utifrån en situation där studenten själv var en aktör med möjlighet att påverka händelseförloppet. Det första studenten ska göra är att beskriva den situation där dilemma uppstod. Studenten ska inte försöka hitta en lösning utan stanna i situationen och

⁵⁷ Elisabet Ahlqvist, Pia Borrman, Hanna Johansson & Britt Löfdahl, *Pålitligt, lyhört och kompetent: Tjänstekvalitet på bibliotek i teori och praktik*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 19, 2016, s. 76.

beskriva den så detaljerat som möjligt, gärna gestaltande. Dilemmat ska därefter vändas och vridas på från olika håll och olika filosofers texter kan vara till hjälp. En viktig del i essäskrivandet är läsandet av essäer under produktion. Under kurserna vid Centrum för praktisk kunskap på Södertörns Högskola läser studenterna varandras essäer och samtalar om dem.

Lotte Alsterdal skriver i artikeln ”Essäskrivande som utforskning” om att essäer vid Centrum för praktisk kunskap på Södertörns högskola innehåller tre delar: ”berättelsen om en svårbedömd handlingssituation, egna tankar och frågor kring den, samt perspektiv utifrån som förhåller sig till det egenupplevda”.⁵⁸ Alsterdal menar att skrivandet har flera dimensioner som rör lärande, till exempel den estetiska läroprocessen. Det centrala är inte att röra sig bort från den egenupplevda händelsen mot högre abstraktionsnivåer, utan att närma sig den och ”måla en bild med fler och allt finare penseldrag”.⁵⁹ Alsterdal skriver:

Min erfarenhet är att tankarna lyfter när vi lyckas få egenupplevda händelser, fantasifullt tänkande och andra tänkares arbeten att mötas och kontrasteras mot varandra. Den estetiska läroprocessen ser jag i växlingarna mellan att berätta och reflektera, i att gestalta en berättelse och arbeta med komposition av olika perspektiv och med en fantasi som gör att vi hittar oväntade infallsvinklar. En sådan komposition inbjuder liksom ett konstverk till olika tolkningar, sällan till en upplösning av dilemma. Det är en aktivitet som både rymmer gestaltande och problematiserande förhållningssätt, och tänjer gränserna mellan praktik, konstnärlighet och vetenskap.⁶⁰

Reflektion, menar Alsterdal, är att blicka bak på sina erfarenheter i syfte att lära av dem. Hon skriver vidare: ”Det blir givande att undersöka

⁵⁸ Lotte Alsterdal, ”Essäskrivande som utforskning” i *Konst och lärande: Essäer om estetiska läroprocesser*, Anders Burman, Serie: Södertörn Studies in Higher Education 3, Huddinge 2014, s. 53.

⁵⁹ Ibid., s. 53f

⁶⁰ Ibid., s. 54.

erfarenhet som skaver i ett spänningsfält mellan olika element som egenupplevda handlingssituationer, konstnärliga och teoretiska perspektiv.”⁶¹

I *Inkluderande biblioteksverksamhet* har skrivandet varit med under alla träffar. Det har handlat om att göra kortare övningar för att uppmärksamma det en just varit med om, att fånga åsikter och stämningar, men det har även handlat om mer traditionella skrivövningar. Vi har utgått från att skrivande kan vara ett bra sätt för att reflektera och att skriva kan vara ett sätt att hitta vägar till nya tankar. Vi har velat fånga kreativiteten och fantasiförmågan hos deltagarna och vi tycker att det är viktigt att få formulera sig. Skrivandet har även fungerat som en stämningshöjare genom lekfullheten. Deltagarna har dessutom flera gånger läst upp vad de skrivit och uppläsningarna har gripit tag och skapat gemenskap. Både under skrivandet och uppläsningar var det en väldigt koncentrerad känsla i rummet.

Maria Hammarén vill med boken *Skriva: en metod för reflektion* ge inspiration att på nya sätt jobba med identitet, reflektion och organisationsutveckling. Hon lyfter fram skrivandet som reflektionsmetod och belyser skrivandets dubbla funktion, både för reflektion och för synliggörande av erfarenhetsbaserad kunskap.

*Skrivande kan vara en metod både för reflektion och för att synliggöra erfarenhetsgrundad kunskap. Att synliggöra erfarenhet handlar om att hämta stoff ur sitt eget lager – för att kunna belysa det. Det är raka motsatsen till att förpacka budskap på ett övertygande sätt, tvärtom så gäller det att befria sig från alla förpackningar och alla förutfattade meningar. Istället handlar det helt enkelt om modet att återknyta kontakten med somliga av de berättelser som vi bär med oss – och att undersöka dem. Vi kan också lyssna på andras berättelser.*⁶²

⁶¹ Ibid., s. 55.

⁶² Maria Hammarén, *Skriva: en metod för reflektion*, 2. uppl., Santérus, Stockholm, 2005, s. 17.

Hammarén använder ordet berättelse och menar att vi genom att uppmärksamma berättelser kan öva vår uppfattningsförmåga och träna en uppmärksamhet som uppfattar komplexitet. Författaren menar att det är en träning i etik och en fråga om yrkeskunnande.⁶³ I det här sammanhanget är Hammaréns tankar om inre och yttre dialog också intressanta. Med inre dialog menas människans samtal med sig själv, från snabba tankar till moraliska överväganden. Med yttre dialog menas det offentliga samtalet och de samtal vi för med andra. Hammarén menar att den inre dialogen om vårt arbete alltför sällan kommer till tals i den yttre dialogen. Hennes poäng är att reflekterande skrivande kan stärka växelverkan mellan inre och yttre dialog vilket kan bidra till en positiv effekt på kvalitet och arbetslivets utveckling. En starkt växelverkan värnar också den inre dialogen. Och motsatt, att den inre dialogen inte får komma till uttryck kan leda till att viktigt kvalitets- och utvecklingsarbete riskerar att avstanna.⁶⁴

I projektgruppen pratade vi om skillnaden på att skriva och att samtala om yrkesrelaterade frågor. Deltagarna tog bland annat upp förväntningar kring det talade respektive det skrivna ordet och att olika personer kan vara mer bekväma och vana vid att uttrycka sig i tal eller i skrift. Vi talade också om förväntningar kring det talade och det skrivna ordet på arbetet. Skrivandet, särskilt det mer reflekterande, är laddat. Ändå ingår det i många projekt att exempelvis skriva loggböcker. I biblioteksarbete tror vi att det är bra att undersöka och ha tillgång till olika sätt att uttrycka sig och utforska situationer och utmaningar.

Fyra nivåer av reflektion

I artikeln ”Reflektion – en nödvändighet”⁶⁵ skriver Eva Schwarz och Carl Cederberg från Centrum för praktisk kunskap på Södertörn: ”Reflektion är ett mycket använt begrepp. Nästan som ett trolleriord.

⁶³ Ibid., s. 18f.

⁶⁴ Ibid., s. 27f.

⁶⁵ Eva Schwarz & Carl Cederberg. ”Reflektion: en nödvändighet”. *Förskoletidningen*, nr 6, 2013, s. 44–49

Bara man reflekterar över allting så löser det sig.”⁶⁶ De beskriver reflektionens filosofisk-historiska kontext som att skapa distans, att gå från det praktiska görandet till teorin. Men att det är en teori som är helt beroende av praktiken. ”Bara om det finns en närvaro i situationen kan man reflektera över den på ett djupt sätt”. De betonar att för en god reflektion krävs inte bara tid utan också träning i ”språk, begrepp och reflektionsvanor”. Ofta tänker vi på reflektion som något vi gör själva, men författarna lyfter fram vikten av en gemensam reflektion. Schwarz och Cederberg presenterar fyra nivåer av reflektion med utgångspunkt i filosofen Donald A. Schöns idéer. I själva verket går nivåerna i varandra men figuren kan hjälpa en att tänka kring reflektion.

1. *Reflektion i handling - den situationsbundna reflektionen som styr våra små och snabba handlingar - men som kan få stora konsekvenser.*
2. *Reflektion över handlande - Här behövs reflektionstid, distans och ord för att kunna beskriva och analysera handlandet. Denna nivå kan göras på egen hand men berikas av andras perspektiv.*
3. *Reflektion över reflektion - Metareflektion. Vilka normer styr mina handlingar och mina reflektioner. Kan handla både om vad som styr mina slutsatser men också handla om arbetsplatsens förutsättningar och former för reflektion.*
4. *Kritik - Här söker en efter de strukturer som sätter ramarna och begränsningarna för handlandet. Vilka samhällsstrukturer styr och begränsar utrymmet? Hur är yrkesrollen utformad? Hur kan dessa påverkas och förändras?*⁶⁷

Reflektion och utveckling

I *Makten och ärligheten – ledarskap i praktiken* skriver Elisabeth Aldstedt och Johanna Hansson om reflektion och praktisk kunskap. Deras bok handlar framförallt om ledarskap på biblioteksområdet men de fördjupar sig också i det som benämns som handlingsutrymme och kan användas och definieras av alla medarbetare i en organisation. I kapitlet om praktisk

⁶⁶ Ibid., s. 45.

⁶⁷ Ibid., s. 48-49. Punkterna är en av oss nedkortad tolkning av artikelns punkter.

kunskap lyfter de fram något av det som skiljer ut biblioteksområdet från många andra områden: ”Det vida uppdraget att främja läsning och lärande för målgruppen ’alla’ är det som skiljer biblioteksverksamhet från de flesta andra verksamheter.”⁶⁸ Författarna resonerar kring att chefer och medarbetare ofta försöker bestämma vad de ska sluta göra men Hansson och Aldstedt kommer fram till att en bättre väg vore att försöka knyta praktiken till verksamhetens övergripande uppdrag. ”Vi menar att biblioteksverksamheter generellt sett har svårt att se på och utveckla verksamheten utifrån ett mer principiellt och intellektuellt perspektiv. Praktiken och den egna uppfattningen tar över, framför reflektion och kritisk granskning.”⁶⁹ Aldstedt och Hansson skriver också om svårigheterna att få in reflektion i det vardagliga arbetet. De beskriver något som kan liknas vid reflektion i handling: ”En typ av reflektion sker direkt medan man handlar kopplat till den bedömning man gör i stunden.”⁷⁰ Men också en reflektion över handling:

*En sådan mer principiell reflektion kan leda till ett mer övervägt agerande både kopplat till framtida situationer, men också kopplat till relationen med medarbetarna. Reflektion och distans skapar möjligheter för att hitta långsiktiga spelregler, ramar och strukturer som är grundade i praktiken och i en reflekterad, kommunicerad och mer teoretisk hållning till samma praktik.*⁷¹

Bilden av att försöka plocka bort saker känns igen men kanske kan en medveten individuell och gemensam reflektionsprocess underlätta att prioritera utifrån verksamhetens mål och värden. Reflektion kräver verktyg, träning och rutiner men kan bidra till att skapa både mening och kvalitet.

⁶⁸ Elisabeth Aldstedt & Johanna Hansson, *Makten och ärligheten: Ledarskap i praktiken*, BTJ Förlag 2017, s. 62.

⁶⁹ Ibid., s. 67.

⁷⁰ Ibid., s. 74.

⁷¹ Ibid.

Metoder, övningar och workshoppar

I *Inkluderande biblioteksverksamhet* har vi utforskat övningar och metoder som vi tror kan vara bra för verksamhetsutveckling när det gäller inkludering och normkritik. Vi kommer nedan att presentera hur vi genomförde övningar och workshoppar och hur vi provade metoder i *Inkluderande biblioteksverksamhet*. Vi kommer att formulera syftet med övningarna och metoderna, samt våra och deltagarnas reflektioner. Momenten presenteras i den följd vi genomförde dem i projektet. När det gäller metoder och övningar som är mer knutna till boksamtal finns de med i kapitlet om läsfrämjande.

Studiebesök:

Myndigheten Forum för levande historia

Genomförande

Projektet besökte myndigheten och träffade pedagogen Åsa Thunström. Projektet var med om workshoppen ”Alla människor! – om rättigheter och lika värde”. Workshoppen (den finns beskriven på webben, så den går att göra utan att besöka myndigheten) innehöll bland annat en film om vad FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna är och hur de kom samt en radioteater. Radioteatern *En vanlig familj* är en 17 minuter lång berättelse skriven av Annika Thor. Berättelsen är förhistorien till romanserien *En ö i havet* och utspelar sig i Wien 1938-39 när nazisterna tagit makten.⁷²

Syfte

Studiebesöket syftade dels till att få kännedom om myndigheten, dels till att delta och lära sig ett möjligt sätt att hålla workshop. Studiebesöket var det första som projektets deltagare gjorde tillsammans, så det fanns även en tanke att besöket var ett bra sätt för projektdeltagarna att börja lära känna varandra.

⁷² <http://www.levandehistoria.se/klassrummet/allamanniskor>

Reflektion

”Vi projektledare tyckte att studiebesöket blev en bra start på projektet. Vi började lära känna varandra genom att vara med om en workshop. Den innehöll flera olika moment, som film, radio, bilder, samtal med mera.”

Kommentarer från deltagarna om studiebesöket (från skrivövning, se Skrivövning 1 nedan):

”Inspirerande. Nya idéer för att prata med barnen och nya sätt att göra saker på. Fina tankar och diskussioner om hemska saker. Lärdomar och inspiration ändrar förhoppningsvis och får många att tänka om, se saker på andra sätt.”

”Jag kan förstå ledaren när hon säger att det känns konstigt att prata om andra världskriget med tanke på det som händer i vår tid. Samtidigt tänker jag att det kan vara enklare att diskutera något som redan har hänt än det som man är mitt uppe i.”

”Inspirerande att få vara i den här miljön. Att träffa Åsa och deltagarna. Att lyssna på radioteatern vilket blev en upplevelse tycker jag. Att skönlitteratur skildrar de faktiska förhållandena. Att kunskap inte räcker utan att det också måste vara känsla-värden.”

”Det var stimulerande att komma in i en ny gemenskap, nya människor, nya tankar. Nya röster och skratt. Att få impulser. Att få bli till på nytt. Men ändå inte riktigt. Mitt i allt insåg jag att alla på något sätt är desamma, med vissa modifieringar, som de alltid varit. En lärorik miljö. Inspirerad blev jag, inte av platsen, utan av människorna. Vad spelar egentligen platsen för roll om ingen utveckling sker där? Det viktigaste kan vara att träffa en ny människa på en obekant plats.”

”Workshopen lyckades levandegöra de mänskliga rättigheterna i radioteatern vi fick lyssna på och i övningen efteråt. Koppling till idag och vad

som sker idag. Workshopen lyckades få deltagarna att känna sig delaktiga i hur samhället ska se ut i och med att man fick välja citat och reflektera kring det. Bl.a. Alla är med och påverkar samhällsklimatet.”

Övning: Skrivövning 1

Genomförande

Gruppen fick följande instruktioner: Blunda och tänk på workshopen vi nyss varit med om. Skriv tre ord, vik pappret så att endast ett ord syns. Skicka till grannen. Skriv på tid (3-5 minuter) om ett ord i taget (från dem som du fått från grannen).

En runda med uppläsning. Det går förstås bra att passa.

Samla in texterna.

Syfte

Möjlighet till egen reflektion. Kanske hitta nya vägar till kanske nya tankar. Öppna upp till kreativitet och att få tillfälle att formulera sig. Skapa gemenskap och stämning i gruppen genom att läsa högt det en skrivit och lyssna på andra deltagares formulerade ord. Detta förstärks genom att en skickar tre av sina ord till grannen och skriver utifrån tre ord som en fått från den andra grannen.

Reflektion

Koncentrationen var stark och stämningen tät under skrivövningen. Mycket starkt när deltagarna läste upp sina texter. Direkt återkoppling på studiebesöket vi just varit på. Intressant att lyssna på andras reflektioner.

Exempel på vad deltagarna skrev (mer citat finns i kapitlet ”Forum för levande historia och Brytiga böcker”):

”Jag känner oro över att Steffis och Nellies berättelse inte längre är historia utan nutid.”

”Likgiltighet är vår största fiende.”

”Vem har makten? Hur bestämmer vi vem som har makten? Det känns skrämmande att det ibland bara är en enskild person som verkar styra över så många.”

”Människors ondska är oändlig. Kan sorg bli kollektiv? Hur påverkar det ett, att vara ett, sörjande folk? Vad gör det med människan? Att lära av det som varit, att minnas det som skett, är nyckeln till att det inte upprepas. Så länge vi minns smärtan, det skapade, lidandet, döden. Så länge det finns i det kollektiva minnet kan vi välja andra vägar framåt.”

”Känslösamt: för att jag tänker på barn och hur det hade varit om vi måste fly landet eller splittra familjen. Det är en gåva att få leva i trygghet, att kunna ge sina barn trygghet.”

”Ansvar – vi har ett ansvar att föra diskussion om svåra ämnen som SD, nazism och historien när vi möter människor publikt. Särskilt unga!
Viktigt – vi har ett viktigt uppdrag att verka för ett demokratiskt samhälle och värderingar.”

”Hur kan vi på biblioteken aktivt jobba för människors lika rätt? Viktigt att vi jobbar för att alla människor ska känna sig trygga och att ingen ska känna utanförskap.”

”Ge och dela. Villkorslöst. Utan motprestation. För detta angår alla. Då. Här och nu. Sedan.”

”Fortsätta. Att arbetet med mänskliga rättigheter osv är arbeten utan slut. Att vi på biblioteken kan behöva fundera på vad det innebär och hur vi skulle kunna gestalta detta på fler sätt. Hur vi (bibliotek) förhåller oss och vilka värdegrunder vi har.”

”Nostalg: i bemärkelsen en viss sorg. En sorg över mänsklighetens utveckling. Att mellanmänskliga relationer, att se och bekräfta varandra har så stor betydelse. Nostalg över att packa en väska som väcker minnen.”

”Ibland blir känslorna så starka så det blir fysiskt. En oro förvandlas till klåda inuti kroppen och det blir svårt att sitta still. Ord och tankar kränger i kroppen. Dofter som inte finns med ändå så pass påtagliga.”

Övning: Varför ska folkbibliotek jobba med normkritik?

Genomförande

Varje deltagare frågar sig samma fråga sex gånger. Frågan lyder: Varför ska folkbibliotek jobba med normkritik? Svaren skrivs ner på ett papper. Inget svar får vara samma, det blir sex olika svar. (5 minuter)

Uppläsningssrunda: läs upp vad en svarat, börja baklänges (det en svarat sist läses upp först).

Syfte

Möjlighet till egen reflektion som kanske når svar en först inte tänkt på. Komplitera begreppet normkritik. Gruppstärkande att lyssna på varandras svar. Fundera och vända och vrida på vad normkritik är, kan och bör vara. Skapa sig en gemensam plattform när det gäller begreppet normkritik.⁷³

Reflektion

Övningen bygger på idén att om en svarar på samma fråga sex gånger så kommer de mest intressanta svaren i slutet. Då har en fått borra sig djupare. Kanske är det så. Vi projektledare fascinerades över den kraft, stämning och angelägenhet som kören av svar som uttalades efter varandra i rundorna skapade.

Exempel på vad några av deltagarna skrev:

Vi har ett demokratiskt uppdrag.

Inkludering är en kvalitetsfråga.

Många normer är hämmande.

Alla ska känna sig välkomna.

Bibliotek kan vara ett föredöme i att skapa ett bättre samhälle.

För att få upp ögonen för gamla invanda mönster.

För att inkludera alla.

För att utvecklas.

För att säkerställa demokratin.

För att hänga med i utvecklingen.

För att vara moderna och inte ”mossiga”.

För att vi vänder oss till alla människor.

För att som det ser ut nu är vissa norm, vissa normbrytare.

För att lära oss nya saker.

För att se oss själva och våra privilegier.

För att normer behöver granskas.

För att vi är en verksamhet som väljer/väljer bort.

Normer handlar om maktpositioner och folkbibliotek ska kasta ljus på dem för att hjälpa ett jämlikt samhälle.

Vi står för en positiv och trygg samhällsutveckling. Detta är omöjligt att åstadkomma utan kritik och reflektion.

Vi bemöter olika människor som har olika bakgrunder och vi ska vara medvetna om dem och deras betydelse för att kunna omforma våra tjänster/ bemötande.

Främja trygghet, tillhörighetskänsla.

Följa bibliotekslagen.

För att det är allt för lätt att utgå från sig själv som norm och reproducera den bilden i sitt jobb.

Workshop: Tidskriftsklubb

Genomförande

Deltagarna skulle förbereda sig för Tidskriftsklubb om texten *Queer kultur* enligt instruktionen i *Ett steg till!: En metodbok för biblioteksutveckling*, s. 16-18. Efter Tidskriftsklubben fick de i bikupor prata om metoden och sedan skriva ner tankar om den.

⁷³ Inspiration för övningen från en workshop i Västerås 27/1-2017 ledd av Stina Nilss

Nedan visar, dock något omformulerade på grund av våra syften, instruktionerna från *Ett steg till*:

1. Samla en grupp som bildar en Tidskriftsklubb. Minst 4-5 personer och max 10-12. Hitta några tider då gruppen kan träffas (det behövs minst 45 minuter). Diskutera vilket syfte ni vill att Tidskriftsklubben ska ha. Kanske vill ni arbeta med metoden under en begränsad tid för att belysa en viss problematik. Kanske vill ni arbeta med metoden långsiktigt och det övergripande syftet är då att bygga upp en gemensam kunskapsgrund.
2. Utifrån syfte väljs en text ut. Välj inte en alltför lång eller komplicerad text första gången. Beräknad lästid är max 2 timmar och sker på arbetstid.
3. En person utses att göra en bakgrundsanalys av texten och av författaren till texten. När ni sedan träffas för att ha möte i Tidskriftsklubben så börjar den som gjort bakgrundsanalysen med att berätta lite om texten, var och när den är publicerad och av vem. Redogör också för vem författaren är och vad hen arbetar med.
4. Försöka placera artikeln i ett passande sammanhang.
5. Diskutera texten generellt. Vad anser ni om språket: lättläst eller svårläst? Vad är syftet med artikeln? Beskriv studien: metod, resultat, slutsats. Behövs figurer eller tabeller förklaras? Vad finns det för svagheter med artikeln? Finns det någonting som är oklart?
6. Diskutera själva innehållet – är artikeln relevant för er och er verksamhet?
7. Summera. Ni kan välja om ni vill nöja er med själva diskussionen eller om ni också vill att den till viss del dokumenteras. Bra är då om ansvaret för att föra mötesanteckningar cirkulerar på samma sätt som att ansvaret för att göra bakgrundsanalys bör cirkulera i gruppen.⁷⁴

⁷⁴ Lotta Aleman m.fl., *Ett steg till: En metodbok för biblioteksutveckling*, Regionbibliotekets skriftserie 3, Stockholm, 2009, s. 16ff

Syfte

Få kännedom och prova en metod som kan användas i biblioteksutveckling. Få möjlighet att fördjupa sig i skriften *Queer kultur* och få veta lite om hur myndigheten Statens kulturråd jobbar med hbtq-frågor.

Reflektion

Vi valde en text som handlade om något som i texten vi läste kallas queer kultur. Det var ett medvetet val att ta en text som är utgiven av en myndighet. Kanske var texten lite för lång och spretig för att passa som en text för en Tidskriftsklubb. Nästan ingen av deltagarna hade varit med om Tidskriftsklubb tidigare. Ofta kan metoden tjäna på att en får göra den några gånger.

Skriftliga kommentarer om metoden (Vad var bra och dåligt med tidskriftsklubb? Har ni kommit i kontakt med Tidskriftsklubb tidigare? I vilka sammanhang kan Tidskriftsklubb vara en givande metod?, Övriga tankar om metoden?):

Om en läser att överskådlig text, vore det bra att välja ett avsnitt att djupläsa och diskutera djupare kring.

Tidskriftsklubb kan vara givande om en ska djupdyka i en specifik fråga. Det är bra om en har lite tid till förfogande.

Om texterna är korta (men kärnfulla) kan alla hinna förbereda sig.

Den är bra för kollegialt lärande och kompetensutveckling.

Det är viktigt att tänka på att rummet ska vara tryggt för att alla ska få utrymme.

Det är bra med styrt schema som en följer vid samtalet om texten, men kanske kan det även vara begränsande.

Viktig vilken text som väljs då den måste vara angelägen.

Metoden skulle även kunna prövas publikt.

Övning: Påståenden

Genomförande

Ett antal påståenden läses upp av projektledare. Deltagarna skulle svara genom att göra rörelser: Om en håller med reser en sig upp alternativt viftar med armarna. Om en inte håller med sitter en kvar. Påståenden hittades i olika metodmaterial, till exempel Region Värmlands material *Det öppna biblioteket*. Övningarna i deras material kommer i stort sett från *Bryt*, som är ett metodmaterial som arbetats fram av RFSL ungdom och Forum för levande historia.

Påståenden som lästes upp:

Om jag var på besök i riksdagen skulle folk ta mig för en riksdagsledamot.

Mina föräldrar och lärare har fått mig att känna att jag kan bli vad jag vill.

Det är lätt att få tag på information på mitt förstaspråk.

Ingen har kallat mig lilla gumman.

Jag har aldrig varit orolig för att min lön är lägre än mina kollegors bara på grund av mitt kön.

Mitt förstaspråk, min religion och min kultur respekteras i samhället som jag lever i.

Jag är inte rädd för att stoppas av polisen.

Ingen har frågat mig var i världen jag kommer ifrån egentligen.

Ingen politiker eller debattör skulle ifrågasätta min lämplighet att vara förälder.

Jag känner att människor lyssnar på mig och tar mina åsikter på allvar.

Varje dag kan jag läsa i tidningen om framgångsrika människor med samma hudfärg som jag själv har.

Jag är inte på min vakt när jag går förbi en grupp män sent på kvällen.

Syfte

Förhålla sig till olika normer och föreställningar på ett personligt plan. Påminnelse om att normer påverkar vår vardag hela tiden. Öppna för fniss och vara en stämningshöjare. Möjlighet att röra på sig lite, landa här och nu: i rummet, i gruppen.

Reflektion

En övning som endast kräver lite tid och på ett enkelt vis uppfyller syftet ovan.

Övning: Tryggare rum

Genomförande

Vi projektledare sa till deltagarna att praktiskt inkluderingsarbete bland annat är det som händer här och nu, i de samtal vi har tillsammans under träffarna. Vi sa att vi funderat över hur vi kan skapa ett inkluderande sammanhang och att vi ville ta upp det med deltagarna. Vi följde övningen ”Tryggare rum” i *Tänka tillsammans* (s. 63). Vi bad dem att i bikupor med tre personer prata om följande fråga:

Vad behöver jag för att känna mig tryggare när jag diskuterar och reflekterar tillsammans med andra?

Efter en stunds samtal hade vi en runda där grupperna fick berätta vad de pratat om. Vi sammanfattade på en stor tavla. Vi skrev sedan ner alla svar och mejlade ut till deltagarna.

Syfte

Skapa ett tryggare rum, en inkluderande gemenskap.

Reflektion

Övningen blev mycket mer laddad än vad vi trott att den skulle bli. Den ställde krav på oss projektledare och vi fick efter träffen bolla med varandra om vad som hänt, sagts och gjorts. Vi har fått flera kommentarer efteråt att det var en väldigt bra och viktig övning. *Tänka tillsammans* föreslår att gruppen efter samtalet kan skapa gemensamma regler. Vi valde att inte göra det utan tyckte att samtalet i sig plus att vi mejlade ut svaren till deltagarna räckte.

Några saker som vi tänkt på:

- Vad ska en göra om någon säger något som kränker någon?
- Vad är aktivt deltagande? Kan en lyssna aktivt? Hur ska vi skapa rum så att alla kan känna att deras röst är viktig?
- Är det bra med pronomenrunda? När är det bra?
- Tänka på när vi talar att "alla vi pratar om finns i rummet".

Övning: Kortfilm 1

Genomförande

Vi såg kortfilmen: *What happens when we 'unbox' each other*

<https://www.youtube.com/watch?v=Wh-xdZzyjVI>

Efter filmen diskuterade vi i storgrupp: Några reflektioner på filmen?

Syfte

Att få gruppen att landa här och nu. Väcka känslor och engagemang. Beröra. Nudda vid frågan: Vad är ett vi? Att börja närma sig tankar som har att göra med kategorisering, representation och identifikation.

Reflektion

Film är ett mycket bra och enkelt sätt att göra det som syftet ovan säger. En deltagare sa: "Samhörighet kräver att en blottar sig."

Övning: Kortfilm 2

Genomförande

Vi såg kortfilmen: *På golvet* (Machofabrikens material)

<https://www.youtube.com/watch?v=i9m-A-Wi2Vg>

Efter filmen diskuterade vi i storgrupp frågorna: Hur kategoriserar vi varandra och oss själva? På vilka sätt begränsar det oss? Vilka privilegier hör ihop med olika kategorier? Hur kan vi göra för att spränga formerna?

Syfte

Att få gruppen att landa här och nu. Väcka känslor och engagemang. Beröra. Nudda vid frågorna ovan.

Reflektion

Film är ett mycket bra och enkelt sätt att göra det som syftet ovan säger.

Workshop: Kvalitetsmodellen

Genomförande

Deltagarna förberedde sig före träffen genom att:

- Titta på filmen där Pia Borrman, Regionbibliotek Stockholm, berättar om kvalitetsmodellen.
<https://www.youtube.com/watch?v=R7CdXFvHU30>
- Läs *Pålitligt, lyhört och kompetent - tjänstekvalitet på bibliotek i teori och praktik*, s. 6-7, 59-80, 103-119. Titta på de olika checklistorna på s. 128-141.

Workshoppen inleddes med att vi kort sammanfattade det vi läst och sett på film. Vi gjorde delar av "Kvalitetsmodellen steg för steg"⁷⁵ i små grupper. Ett steg är att välja tjänst att arbeta med. Vi hade i förväg bestämt den tänkta tjänsten Inkluderande boksamtal. Efter att deltagarna arbetat i smågrupper med kvalitetsmodellen återsamlades vi och pratade om metoden. Vi tog upp att modellen kan användas som ett verktyg för samtal. De som har arbetat längre med kvalitetsmodellen brukar ofta göra checklistor efter arbetet med modellen.

Syfte

Utforska en metod som används för biblioteksutveckling. Få kännedom om metoden, samt fundera på i vilka sammanhang den är relevant. Fördjupa förståelsen om inkluderande boksamtal.

Reflektion

En förutsättning för att kunna genomföra workshoppen var goda förberedelser. Modellen kan vara krånglig att komma in i, men vi hoppas att deltagarna genom att prova den fick en uppfattning om vad den kan vara bra för. När vi projektledare gick mellan grupperna så jobbades

⁷⁵ Elisabet Ahlqvist, Pia Borrman, Hanna Johansson och Britt Löfdahl, *Pålitligt, lyhört och kompetent*, s. 115ff.

det i alla fall ivrigt. Kanske blev det även krystat att använda på den tänkta tjänsten Inkluderande boksamtal. Som en deltagare mycket riktigt påpekade, så borde kanske egentligen en av kvalitetsmodellens parametrar vara just ”inkluderande”, eftersom det skulle vara en parameter för att tjänsten som utförs (i det här fallet boksamtal) har kvalitet.

Kommentarer från deltagare:

”Jag kommer att använda kvalitetsmodellen i mitt arbete, kanske med kollegorna kring ett område som vi vill undersöka vidare.”

”En bra startpunkt för att visa på varför det är så viktigt.”

”En bra utgångspunkt för fortsatt arbete och för att sätta igång ett samtal.”

Workshop: Checklistor

Genomförande

Deltagarna fick följande instruktioner (den här workshoppen följde den om kvalitetsmodellen):

Vi ska nu lämna kvalitetsmodellen och gå över till checklistor. Checklistor kan göras i arbetet med kvalitetsmodellen, men nu tänker vi checklistor som ett vidare begrepp. Det finns ju alla typer av olika checklistor, till exempel så fanns det en checklista i *Queer kultur* som vi hade i Tidskriftsklubben förra träffen. Vi har kopierat upp ett antal olika checklistor. En kommer från boken *Normkreativitet på förskolan*. De andra listorna är kopierade från boken *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök*. Sist är en checklista för lärare som handlar om normmedvetet bemötande. Den kommer från Forum för levande historias webbaserade hbtq-material. Ni ska nu gruppvis, med hjälp av dessa, påbörja att skriva en checklista för bibliotek. Ni ska i gruppen välja om ni vill göra en checklista för inkluderande boksamtal eller för inkluderande biblioteksverksamhet. Sedan ska ni i cirka fem minuter läsa de utdelade checklistorna och börja pricka för det som kan vara relevant för bibliotek. Sedan börjar ni tillsammans i gruppen att skapa en checklista med inspiration från de befintliga listorna och era egna tankar och erfarenheter.

Syfte

Påbörja en checklista. Checklistor är vanligt förekommande utvecklingsverktyg och vi har stött på flera olika i källor om normkritik och inkludering. Få tillfälle att fundera på positiva och negativa aspekter av checklistor.

Reflektion

Några av grupperna fortsatte med arbetet från workshoppen med kvalitetsmodellen. Vi upplevde att arbetet med checklistorna var okomplicerat. Det verkar vara något som en känner igen – detta att tänka/arbete med checklistor. Själva arbetet med checklistor (kanske med hjälp av kvalitetsmodellen) är viktigt i sig. En får bolla med sig själv och sina kollegor om ämnet och om hur en kan nå dit en önskar. Den färdiga checklistan behöver användas och revideras, så att den inte stannar vid att vara en skrivbordsprodukt. Men även om den inte används är inte arbetet förgäves. Samtalen när en formulerar checklistan har ett värde i sig.

Metod: Walk and talk

Genomförande

Vi delade ut en lapp med instruktioner, se nedan. Vi sa att de kunde promenera ute, men även använda Postmuseum (där projekträffen hölls) om så önskades. Vi berättade vilken tid de skulle vara tillbaka. Vi lottade paren.

Instruktioner till deltagarna:

Under Walk and talk kan ni bolla funderingar om projektet. Det vi vill att ni ska prata om är bokval till normkritiskt boksamtal. Vi vill att ni ger oss skriftliga önskemål och synpunkter till projektets sista bokval. Vi vill även att ni ger oss skriftlig kommentar om metoden Walk and talk. Lämna in lappen med önskemål, synpunkter och kommentarer när ni kommer tillbaka från promenaden.

Syfte

Att få tillfälle för reflektion på annan plats än rummet, gärna i rörelse. Att lyssna, prata och dela, tankar med en annan deltagare. Att få frisk luft i en kompakt dag. Få reda på synpunkter av bokval till boksamtal.

Reflektion

Walk and talk kan användas både för fria samtal och med tematiska frågor. Vi gav instruktionen att prata fritt, men om projektet. Vi ville även att de skulle komma in på bokval till normkritiska boksamtal. Vi ville ha skriftliga synpunkter på valet vi projektledare gjort till de första samtalen och möjlighet för deltagarna att påverka det sista bokvalet. Vi ville även ha skriftlig kommentar på metoden Walk and talk. Vi utgår även från att mycket av det centrala i samtalet sker mellan paren som samtalar, och som inte redovisas skriftligt. Kanske styrde dock våra instruktioner för mycket, till bekostnad av det fritt böljande samtalet. Vi tycker att det är viktigt att lotta paren, eftersom en situation när en ska välja och fråga varandra kan bli onödigt spänd och jobbig.

Eftersom vi var i en stor och bra lokal (Postmuseum) var vi inte oroliga för vädret, då det skulle gå fint att promenera runt i utställningshallarna. Även många sittplatser för den som önskade det i stället för att promenera.

Några skriftliga kommentarer från deltagarna (om själva bokvalet se kapitlet Boksamtal):

”Bra metod: Tänka och prata fritt, frisk luft.”

”Ställ in om dåligt väder, annars utmärkt.”

”Bra att inte sitta still hela dagen!”

”Lyssnar mer när man går, lyssnar på ett annat sätt.”

”Metoden var givande. Den kanske inte passar för alla men vi tycker om att gå och det var skönt med frisk luft. Det satte igång kreativiteten att göra något samtidigt som vi pratade. Viktigt tror vi dock det är att ha tid att sitta och skriva ner det vi kommit fram till efter promenaden.”

”En trevlig form för reflektion. Gillade det. Skönt att komma ut.”

”Flödande samtal. Förutsätter kondition och funktion (exkluderande).

Mycket sidospår. Mer avslappnat. Fler distraktioner som kan hjälpa knaggligt samtal.”

”Underbart med frisk luft och röra på sig lite.”

Föreläsning och workshop: Brytiga böcker

Genomförande

Eva Gustafsson och Klara Nygren projektet *Brytiga böcker* höll en föreläsning och workshop. De inleddes med att visa en bit av en TED-talk med Chimamanda Ngozi Adichie, för att ringa in representation, stereotyper och identifikation.

(https://www.ted.com/talks/chimamanda_adichie_the_danger_of_a_single_story?language=sv)

För att illustrera normkritiska verktyg visade Eva och Klara vilka bilder som kom upp vid en google-sökning på ordet ”familj”. Med det blev det praktisk normkritik: Vilka normer finns runt familj? Vi diskuterade detta tillsammans. Eva iscensatte under eftermiddagen en sagostund där hon läste en bok av Jan Lööf. Då och då frågade hon oss i publiken vilka strategier hon skulle kunna använda sig av i högläsningen. Förslag från publiken var: lägg till, byt ut, ta bort, mothårsläsning, räkna huvuden, följa bifigurers historia (det vill säga skapa nya berättelser). Förslagen som kom upp diskuterades i gruppen.

En annan övning var att på ett styrt sätt diskutera något som ofta väcker känslor: regnbågshyllor och hbtq-hyllor. Gruppen delades i två och den ena fick komma på argument för regnbågshyllor/hbtq-hyllor och den andra skulle komma på motargument. Dessa presenterades sedan.

Syfte

Att få kännedom om *Brytiga böcker* och lära oss mer om deras arbete, erfarenheter och utgångspunkter. Att få vara med om workshop och genom det få fler tips om hur en själv kan planera workshoppar. Att få insikter och nya kunskaper.

Reflektion

Vi projektledare var nöjda med besöket då vi kände igen oss i deras utgångspunkter och teoretiska ramar och kände att det var viktigt att deltagarna fick ta del av detta. *Brytiga böcker* har även mycket material som de frikostigt delar med sig av. *Brytiga böcker* tipsar nedan om länkar till deras material och till annat som de tycker är bra:

- Joanna Rubin Drangers bildskola om stereotyper⁷⁶
- Brytiga böckers bokpaket med handledningar på Mina bibliotek⁷⁷
- Metodmaterial från projektets första två år
- Lästips: Boken *Normkreativ*⁷⁸ ger en bakgrund till begreppet, och innehåller många praktiska övningar och exempel, däribland mikrohandlingar som nämndes på föreläsningen.

Övning: En bit fram

Genomförande

I övningen ”En bit fram” fick alla deltagare ett rollkort, som mycket kort berättar om en person. Alla ska stå på rad. Påståenden läses upp. Om påståendet stämmer med ens eget rollkort är går en ett steg framåt, annars står en kvar. På grund av att vi inte hade utrymme att stå på rad så fick alla ett papper med en linje med steg 1 till 10 där en istället flyttade pennan framåt. Samtalet efter övningen är mycket viktigt. Vi hämtade rollkortet från Region Värmlands material *Det öppna biblioteket*.

Följande påståenden lästes upp:

Mina högtider har en röd siffra i almanackan.

Mina möjligheter att få jobb påverkas inte negativt av vad jag heter.

Jag reser vart jag vill utan att jag i förväg behöver ta reda på om det finns några funktionshinder på flyget, tåget eller bussen.

Jag kan köpa hudfärgade plåster.

Jag kan komma in på offentliga simhallar utan att ägna en tanke åt vilket

⁷⁶ <https://feministiskperspektiv.se/sok?q=%23bildskolan>

⁷⁷ <http://www.minabibliotek.se/brytigabocker>

⁷⁸ Rebecca Vinthagen & Lina Zavalia, *Normkreativ*, 1. uppl., Premiss, Stockholm, 2014

omklädningsrum jag ska använda.

Jag kan gå hand i hand på stan med någon jag har ihop det med utan att få konstiga blickar.

Jag behöver inte leta extrapriser när jag handlar mat.

Jag känner mig sällan rädd när jag är ute på stan om kvällarna.

Jag bor i ett område med relativt låg arbetslöshet.

Jag har aldrig behövt berätta för mina släktingar vilken sexuell läggning jag har.

Samtalsfrågor

Var något påstående oklart eller svårt att ta ställning till? Varför?

Hur kändes det att ta ett steg framåt? Att stanna kvar?

Vad innebär det i en persons vardag att vara någon som hamnar långt fram? Vilka fördelar får man? Hur påverkar det samhället att vissa personer har fördelar gentemot andra?

Hur kan man gå vidare när man fått kunskap om de fördelar och nackdelar man får i samhället? Vad kan man göra för att motverka dessa orättvisor?

Hur tog ni ställning till påståendet när informationen på kortet inte var tillräcklig?

Vilket kön gav ni er roll? Hudfärg? Sexuell orientering? Bakgrund? Berätta vad som stod på era rollkort, och vad ni lade till. Diskutera vad ni lade in i rollen själva och varför.

Syfte

Bli medveten om privilegier och hur de kan kopplas till olika maktstrukturer och kategorier. Öka medvetenheten om hur normer, kategorier och maktstrukturer kan påverka människor på individnivå. Börja fundera på vilka privilegier en själv har.

Reflektion

Flera deltagare hade gjort övningen tidigare vilket för dem gjorde den mindre effektiv. Samtidigt bidrog det nog till att samtalet efter övningen blev så bra. Några hade gjort den som den egentligen är tänkt

– att en börjar med att alla står på rad och så tar sig en bit fram när påståendet stämmer på sin rollkaraktär. Det blir en annan dimension när en kommer längre fram rent fysiskt och ser att andra halkar efter, respektive tvärtom: hur känns det att inte komma någonstans.

Flera deltagare ville inte ta sig en bit fram alls, eftersom rollkortet var mycket kortfattade och de inte ville inte ha förutfattade meningar om personerna som beskrevs. Det är en synpunkt som ibland framkommer i samtalet efteråt men som här alltså skedde hos några redan under övningen.

En deltagare kom på en normkreativ boksamtalsövning utifrån övningen. Istället för rollkort kan en välja (eller få tilldelad) en av karaktärerna i den bok som alla inför ett boksamtal läst.

Vi samlade in skriftliga reflektioner på övningen:

”Nyttigt att sätta sig in i andra människors perspektiv. Det svåra var att ta ställning till förhållande för personen som inte beskrivs på kortet.”

”Mer intressant att prata om övningen än att göra den.”

”Hade hellre testat någon ovanligare övning. Men bra diskussion.”

”Jag kände att poängen gick förlorad i pappersform. Tydligheten att stå kvar/gå ifrån går förlorad. Jag har gjort övningen förr och det var då svårt att svara ärligt. Det är lätt att justera sin första tanke till något mindre normuppfyllande/stereotyp och det tar också udden av övningen, som annars är bra.”

”Bra diskussion efteråt.”

”Ofte bra med en bit fram. Både för de som aldrig tänkt på det sättet förut men också för de som kommer diskutera’ det är en stereotyp med inslag som blivit av normer’ så diskussionen efter är väldigt viktig. Det är bra att utgå från en annan person än sig själv för att synliggöra detta.”

”En enkel och bra övning för att sätta sig in i andra människors förutsättningar. Tror det är lättare i en grupp som är trygg med varandra än en ny.”

”Spännande. Tänker direkt på hur en jobba med detta i personalgruppen

anrop på bemötande. Också kul att prova i boksamtal – kanske ett sätt att få till verkligt normkreativt samtal.”

”Bra övning. Viktigt att hålla fokus på normen, inte på normbrytaren.”

Övning: Rakt på sak

Genomförande

Det här är en övning i två steg som har inspirerats av en workshop ledd av Stina Nilss, Västerås 27/1- 2017. Workshoppen var en del i en nationell konferens för de som jobbar med regional biblioteksverksamhet med inriktning mot barn och unga.

Steg 1: Under 5 minuter ska var och en inventera och skriva ner motstånd, hinder och svårigheter, som kan finnas när det gäller normkritik på folkbibliotek. Vi samlade in det som deltagarna skrev ner och några finns med i avsnittet ”Motstånd”.

Steg 2: Förbestämda grupper (tre i varje): En ska bli intervjuad av övriga under fem minuter. Personen som blir intervjuad ska vara expert på normkritik på bibliotek. De andra kan tänka att de är journalister. Tänk på att det är journalistiskt, det vill säga ingen diskussion. Experten svarar på frågor som de andra ställer och de andra lyssnar noga på svaren. Ställ följdfrågor. Ni kan utgå från det ni skrev ner i steg 1. Ni ska cirkulera rollerna.

Alla grupper får ca fem minuter att berätta för resten av deltagarna vad deras grupp pratade om.

Syfte

Att fundera över och formulera vilka motstånd, hinder och svårigheter som kan finnas när en jobbar med normkritik på bibliotek. Genom rollspel få prova tankegångar utan att behöva uttrycka vad en själv tycker och tänker. Genom att inta en position/roll som en kanske inte brukar ha kan en få möjligheter till nya perspektiv. Att få skratta.

Reflektion

Ordet expert verkade vara hämmande, det hade varit bättre att använda sakkunnig eller liknade istället. Vissa gillar verkligen inte rollspel, så fundera innan om det är läge för den typen av övningar. Vissa släppte tanken på rollspel och började intervjua varandra, vilket förstås går bra. Lite av poängen går förlorad, men det är samtalet gruppen har i sig som är det viktiga.

Skriftliga reflektioner från deltagarna:

”Problem att en ska vara expert, eftersom en kan uppfatta expert på olika sätt. Jag uppfattade expert som självutnämnd expert, som inte kan så mycket men uttalar sig om allt.”

”Bra att få tillfälle att tänka igenom hur man ser på inkludering, både genom att ställa frågor och att svara på frågor. Att tänka i banor av tillgänglighet, tid, prioritering var väldigt nyttigt.”

”Jag gillade rollspelet. Det var klurigt, men givande. Bra möjlighet att testa sina egna tankar och idéer på andra. Också bra att sätta sina kunskaper på prov!”

”Gav mig personligen inte så mycket, men samtalet efteråt – bra! Ni är bra på att leda!”

”Svårt att vara expert och att ställa frågor men väcker tankar om hur svårt uppdraget är.”

”Roligt med rollspel – att få tänka sig in i en annan persons situation.”

”Svårt med expert, känns som ett knepigt ord. Roligt att hitta på och drömma om oändliga resurser.”

”Givande att själv tänka kring motstånd.”

”Jag skulle önska att slippa rollspel. Det är ett obekvämt arbetssätt som sätter mig på pottan och ger viss ångest.”

”Rolig övning att vara expert och reporter, men svårt att hitta på frågor efter ett tag.”

Övning: Räkna hemma

Genomförande

Deltagarna skulle förbereda sig inför träff 3 enligt följande instruktion:

Använd checklistan i *Tänka tillsammans* (s. 76-77) för att göra en kartläggning av ett material på biblioteket, till exempel en boktipslista, inköp under en avgränsad period, en hyllutbrytning eller en skyltning. (Checklistan består av en rad för varje bok och kolumner där en kan kryssa för tex familjeform, sexuell läggning etc.) Det blir en översiktlig bedömning av omslag, baksidestext och kanske tidigare kännedom. Ni har förstås inte läst alla böcker utan behöver göra den typ av snabba bedömningar som vi ofta måste i det dagliga arbetet. Fyll i checklistan för cirka tio titlar.

Under träffen samtalade vi om uppgiften.

Syfte

Få möjlighet att fundera över hur en kan vara inkluderande i sin vardag i arbetet med medier. Vilka svårigheter och hinder finns? Hur gör en rent praktiskt på biblioteket? Vad kan en göra?

Reflektion

Det blir tydligt hur svårt det kan vara att verka för inkludering och representation när en (förstås) inte läser alla böcker och medier som en arbetar med. Hur kan en egentligen göra bedömningar?

Övning: Skrivövning 2 och 3

Genomförande

Det var två skrivövningar, där den ena byggde på den andra. Ena övningen inledde ett pass om reflektion, dilemman och praktisk kunskap, den andra avslutade samma pass.

Skrivövning 2: Alla får en bild på en person (Värmlandsmaterialet *Det öppna biblioteket*). Beskriv personen, tid fem minuter. Uppläsningssrunda.

På det följde en diskussionsövning med materialet *Schyst!*.⁷⁹

Där står det: ”Våra ordval signalerar värderingar och ger ofta personer speciella egenskaper. Därför ska vi vara extra uppmärksamma på vilken effekt dessa värdeladdade ord får i olika sammanhang.”

Två och två diskuterade deltagarna följande frågor:

Vilka ord och uttryck ger personen sina speciella egenskaper i din text?

Vad signalerar dessa ord och uttryck för värden och uppfattningar?⁸⁰

Skrivövning 3, fortsättning: Personen deltagarna beskrivit kommer in på ett folkbibliotek och är med om ett dilemma, något händer som på något sätt skaver. Vad händer? Beskriv situationen. Uppläsningsrunda.

Syfte

Tillfälle för reflektion, att rikta blicken inåt, att få använda sin kreativitet, få fantisera. Tillfälle att reflektera på individnivå, det vill säga att vi inte bara fokuserar på strukturer utan även på oss människor som lever med och bland strukturerna. Skrivövningarna var även en förberedelse inför skrivandet av dilemman.

Reflektion

Det var mycket koncentrerat under skrivövningarna. Nästan alla deltagare läste upp, det gick att passa och inte läsa upp. Som skrivledare kan det vara bra att endast säga ”Tack” till den som läst upp, och undvika att kommentera texten. När deltagarna läste upp sina texter var det en mycket fin och givande stämning. Att göra skrivövningarna, som förhoppningsvis avdramatiserade skrivandet lite, fungerade bra inför den kommande uppgiften att skriva dilemman hemma.

⁷⁹ Materialet är dels handboken *Schyst! - en inspirationskälla till jämlik kommunikation, dels Schysta övningar!* från Region Värmland.

⁸⁰ Vi hämtade nedanstående diskussionsfrågor från *Schysta övningars* ”Övning 3- Värdeladdade uttryck”, s. 8.

Workshop: Taxonomier

Genomförande

Förberedelser:

Läsa *Taxonomier: verktyg för biblioteksutveckling* s. 7-19, 47-75.⁸¹

Läsa broschyren *Hbtq-arbete på bibliotek*⁸² och fundera på förslaget till taxonomi som finns där. Vad har ni för reflektioner på den? Några konstigheter? Skulle den kunna vara användbar på ert bibliotek? Hur i så fall? Om inte, varför?

Under träffen sammanfattade vi det vi läst:

Den övergripande ambitionen med taxonomier är att stimulera till samtal om biblioteksutveckling. I boken finns två olika typer av taxonomier beskrivna: en som beskriver nivåer av samarbete och en som beskriver nivåer av uppdrag. Taxonomierna innehåller sju nivåer, som en trappa. Steg sju är nästintill visionärt. Varje steg beskriver vad som ska uppnås på denna nivå. Det här är taxonomi från ”Hbtq-arbete på bibliotek”, gjord av Svensk biblioteksförnings expertnätverk för hbtq-frågor på bibliotek.⁸³

Förslag på taxonomi för hbtq-arbete på bibliotek

1. Hbtq-frågor och hbtq-perspektiv finns på agendan

Det pågår inventering och orientering på biblioteket gällande hbtq-frågor och hbtq-perspektiv, verksamhetsledningen är informerad om och inkluderad i detta arbete. Vilken kompetens finns i verksamheten? Vad händer på området när det gäller lokalsamhället och samhället i stort? Vilka aktörer finns? Vilka möjligheter och hinder finns?

2. En arbetsgrupp arbetar med hbtq-frågorna

En arbetsgrupp är utsedd. Den ansvarar för att utforma en hållbar hbtq-strategi/plan för bibliotekets verksamhet. Mindre hbtq-projekt är påbörjade.

⁸¹ Malin Ögland, *Taxonomier: Verktyg för biblioteksutveckling*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 13, Stockholm, 2013, s. 7-19, 47-75.

⁸² <http://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2017/01/hbtq-2018-utskrift.pdf>

⁸³ Här kan få mer information om nätverket och broschyren ”Hbtq-arbete på bibliotek” finns där att ladda ner: <https://www.biblioteksforeningen.se/expertnätverk/expertnätverk-for-hbtq-fragor-pa-bibliotek/>

3. *Det finns kunskap och medvetenhet om hbtq-frågor och hbtq-perspektiv*
Arbetet med att öka personalens kunskap pågår, bland annat i form av utbildning. Det finns tid och utrymme för personalen att samtala, reflektera och problematisera kring hbtq-frågor och hbtq-perspektiv.

4. *Hbtq-perspektiv är inkluderat i det fysiska och det digitala rummet samt i den publika verksamheten*

Personalen har en samsyn angående vikten av representation och normkritiskt perspektiv i den publika verksamheten. Biblioteket samarbetar med lokala föreningar som arbetar med hbtq-frågor. Hbtq-perspektiv är implementerade i medieplaneringen och exponeringen av medier samt är integrerade i arbetet med sökbarhet. Biblioteket arbetar med representation utifrån ett normkritiskt hbtq-perspektiv i sin externa kommunikation och marknadsföring.

5. *Hbtq-perspektiv är förankrat i organisationen och all personal har grundläggande hbtq-kompetens*

Styrdokument, rekrytering, intern kommunikation och andra personalpolitiska frågor innehåller hbtq-perspektiv, på alla nivåer i organisationen. All personal, inklusive verksamhetsledningen, är utbildad i hbtq-frågor utifrån ett normkritiskt perspektiv. En plan för grundläggande hbtq-utbildning för nyanställda finns.

6. *Hbtq-samverkan är väl utvecklad*

Fördjupad samverkan har utvecklats med verksamheter och organisationer med hbtq-perspektiv. Gemensamma mål och planer finns.

7. *Biblioteket är aktivt i samhällsutvecklingen gällande hbtq-frågor*

Biblioteket är ett föredöme i hbtq-frågor för andra kommunala, regionala, statliga eller internationella aktörer. Biblioteket nätverkar i hbtq-frågor nationellt och internationellt.

I bikipor, två och två, fick deltagarna diskutera frågorna:

- Vad tycker ni om expertnätverkets taxonomi? Reflektioner? Några konstigheter?
- Skulle expertnätverkets taxonomi kunna vara användbar på de bibliotek som ni jobbar på? Hur i så fall? Om inte, varför?

Vi samtalade efteråt i storgrupp och samlade ihop våra tankar om taxonomier.

Syfte

Att få kännedom om verktyget taxonomi. Att fundera på hur en kan jobba med inkluderingsfrågor på sin arbetsplats.

Reflektion

Mycket kort workshop, som mer fick deltagarna att nosa på det här med taxonomier. Utgångspunkten är att samtalen tre och tre är värdefulla i sig. När vi samtalade i storgrupp framkom många positiva reflektioner kring taxonomier. Många ville prova att ta fram förslag på taxonomier för olika områden, några hade redan planer på att göra det. Några lyfte att de ville prova att göra taxonomier för sitt eget arbete/uppdrag för att ha som grund i samtal med framförallt chef men även med kollegor. Det framkom att det är viktigt att en taxonomi måste utgå från den egna verksamheten, det vill säga att en kan utgå från förslaget och skapa en egen. Vidare är själva diskussionerna kring ett förslag viktiga i sig. Det var även flera som tyckte att en kunde utgå från expertnätverkets förslag i arbetet med andra rättighetsfrågor, till exempel arbete med nationella minoriteter.

De muntliga och skriftliga reflektionerna från deltagarna befäster att det behövs många samtal kring vad en taxonomi är, hur den kan användas och vad syftet är. Det är viktigt att lyfta att samtalet i sig har ett värde. Här är några av de skriftliga kommentarerna:

”Att det blir snävt att bara tala om hbtq, det finns fler perspektiv som behöver lyftas fram – ska det finnas en taxonomi för varje perspektiv eller skulle alla kunna inkluderas i en taxonomi?”

”Underlätta att hitta strukturer och arbetssätt som gör att arbetet fortgår.”

”Är stegen i rätt ordning? Tex, kan hbtq-perspektivet finnas med i den publika verksamheten utan att det finns en arbetsgrupp?”

”Bra för att inte missa det grundläggande, tex reflektion fastän biblioteken har program kring hbtq.”

”Hierarkier är knepiga att göra allmängiltiga.”

”Verksamhetsledningens inkluderande och godkännanden är grundläggande.”

”Det kan bli en stress, att man måste nå nivå 7. Ambitiöst. Stort arbete att få det att genomsyra verksamheten.”

”Lite för ambitiöst.”

”Bra för start när eldsjälarna saknas.”

”Alltid bra med stöd.”

Övning: Skriva och samtala om dilemman

Genomförande

Under träff 3 föreläste vi om reflektion, praktisk kunskap och essäskrivande. Till träff 4 fick deltagarna följande uppgift:

Skriv ca en halv A4, och mejla in till oss senast 11/10.

Uppgiften är: Berätta om en situation som har skavt, när det inte blivit som du tänkt dig. En situation som berör normer, normkritik eller inkludering. Tanken är att du ska beskriva situationen utan att komma med analyser eller handlingsförslag. Ni kommer inte att läsa upp era texter utan sitta i mindre grupper och samtala om situationer. Syftet med att ni skickar texterna innan är att vi projektledare ska kunna förbereda oss.

Syfte

Att enskilt, i lugn och ro och så lång tid en vill och har möjlighet, reflektera över ett dilemma. Att sätta ord på och formulera sig över sådant som kan vara svårt att greppa och klurigt att förstå kan vara värdefullt. Att andra läser eller lyssnar till berättelsen kan göra att sådant som vi gör utan att tänka på genom orden blir synliga och belysta.

Reflektion

Vi projektledare undrade över hur många texter vi skulle få in. Det

visade sig att så gott som alla mejlade in sin situation till oss. Att vi inte delade ut samtliga texter till alla deltagare berodde på att vi inte ville skapa spårar att komma igång att skriva. Att skriva en text som andra ska läsa kan upplevas som stressande. Om vi hade haft möjlighet till att deltagarna skulle fortsätta med sina texter, hade vi föreslagit att dessa skulle mejlas ut till alla. En kan växa när en lämnar ifrån sig en text som andra ska läsa. Att läsa en text om en situation, är annorlunda än att få den berättad för sig.

När vi projektledare läste de inskickade texterna blev vi mycket berörda över de situationer som deltagarna varit med om på sina arbetsplatser och ödmjuka inför hur de hanterat och nu reflekterade över dem. Det var starka läsoplevelser som även blev starka gruppsamtal, när vi pratade om situationerna under träff 4. Samtalen underlättades, tror vi, av att vi tidigare tillsammans haft tre boksamtal. Vi projektledare hade förberett frågor, eller ingångar till varje text. Personen som berättade sin situation skulle vara mest tyst under det efterföljande samtalet om situationen, för att inte hamna i ”försvars- eller förklaringsposition” utan kunna fortsätta reflektionen. Vi var noga med att inte komma på lösningar på de situationer och dilemman som vi fått beskrivna. Vår ambition var att borra oss ner i varför situationen uppstod, varför personerna handlat som de gjort, olika sätt att förstå och förklara situationerna.

Möjlig fortsättning på övningen:

Deltagarna jobbar vidare med sina texter. Mejlar in dem igen så att alla får läsa dem och alla deltagare får en text tilldelad som hen ska läsa mer noggrant och vara beredd att kommentera.

Några av de frågor/ingångar vi projektledare hade till texterna/situationerna:

Vad är det som skaver?

Vilka normer är aktuella i den här situationen?

Vad är bibliotekets uppdrag? Krockar det med användarens behov/önskningsar?

Hur kan en förhålla sig till könsstereotyper?

Är kön viktigt? Varför? Hur kan det se ut på annat sätt?

Vilka strategier kan en ha i det här mötet?

Vilka utmaningar finns i det här mötet?

Mötet mellan praktiska omständigheter och hur en vill att det ska vara.

Vad är svenskhet?

Hur kan en bemöta människors uttryckta fördomar?

Varför uppstod situationen?

Hur kan en förhålla sig till normer?

Varför blir jaget ställt?

Hur kan en möta någon som inte har samma värderingar som en själv?

Måste en agera i alla situationer för att handla etiskt väl?

Måste en förstå en fördomsfull människa?

Hur normkreativ kan en vara för barnets bästa?

Varför vill inte vikarien förstå?

Varför framhärdar inte jaget?

Vilka tankar kan i en sådan här situation?

Vilka varianter finns på mötet mellan jaget och forskolläraren?

Vad är det här för möte? Vad är det som händer?

Vilka handlingsalternativ finns? Vilka väljer personerna i den här situationen?

Tillsammans

Vi är övertygade om att många fler samtal behövs. Samtal som spretar, gnisslar, triskas och som kan leda till förståelse och gemenskap. Ord och berättelser kan vara nycklar in till en själv och till möten med andra. Genom skönlitteraturen kan vi utforska, upptäcka och ibland kritisera och förändra tankar, värderingar, känslor, strukturer och förståelser.

Människor, relationer och verksamheter är som snöflingor - vackra, komplexa och lika varandra även om de är unika. Att få begrunda detta har varit centralt för oss i projekt *Inkluderande biblioteksverksamhet*. Vi har förvånats över hur många olika sätt en kan reflektera på och vårda sin normkritiska blick. Att arbeta med normer och inkludering kan skava. Att rikta blicken inåt och att prova tankar tillsammans med andra grundar sig på mod och tillit. När vi förlorat fotfästet så har vi sagt det till varandra. Mod. Tillit.

Att vi med projektdeltagarna fått möjlighet att fundera kring bibliotekens komplexa uppdrag att vara för alla, har varit mycket givande. Vi ser att projektets form har skapat förutsättningar för utveckling och förändring. Med erfarenheter från *Inkluderande biblioteksverksamhet* kommer Regionbibliotek Stockholm därför hösten 2018 att genomföra en liknande fördjupning med utgångspunkt i normkritik och intersektionellt förhållningssätt. Då kommer visst fokus att ligga på språklig och kulturell mångfald samt diskrimineringsgrunden etnisk tillhörighet. Vi kommer att utgå från bibliotekslagens prioritering av personer med annat modersmål än svenska. Vi kallar fördjupningsträffarna för *Tillsammans*.

Är lärandet kärnan? Reflektioner från följeutvecklaren

Av Cecilia Brisander

Under 2017 var jag följeutvecklare till projekt *Inkluderande biblioteksverksamhet*. Min roll som följeutvecklare bestod av att

- vara bollplank och stöd för projektledarna. Vid behov även ersätta projektledarna.
- följa projektet och dess effekter på deltagarna.
- delta i dokumentationen och utvärderingen av projektet.

Alla tre delar har varit närvarande under projektets gång med olika tyngdpunkter. I början av *Inkluderande biblioteksverksamhet* var fokus på att vara stöd för projektledarna. När projektet pågick inriktade jag mig på att följa det och i slutskedet på utvärdering och dokumentation. Under hela projektet har jag antecknat reflektioner, återkommande bitt projektledarna skriva om sina upplevelser från träffarna och deras tankar om projektets utveckling. Halvtid in i projektet skrev jag en artikel till Regionbibliotek Stockholms tidskrift *Länsnytt*: ”Att rikta blicken inåt.”⁸⁴

Jag har ibland varit med på träffarna som följeutvecklare och ibland mer som en vanlig deltagare. Projektledarna har tillsammans med mig kontinuerligt presenterat min roll och jag har upplevt det relativt oproblematiskt att vara följeutvecklare. Att vara transparent tror jag är viktigt men även att själv vara trygg i den roll som en kliver in i. Några ingångar som jag ville fokusera extra på var:

- Samspelet i gruppen, gruppdynamik och roller i gruppen.
- Kursträffarnas upplägg och dess effekter.
- Deltagarnas upplevelser av projektet och deras tankar om hur projektet ska implementeras i de egna verksamheterna.

Deltagarna har kontinuerligt utvärderat *Inkluderande biblioteksverksamhet*. När projektet var avslutat samtalade jag med tre deltagare om deras

upplevelser och tankar framåt. Den här texten är ett försök att sammanfatta min upplevelse av *Inkluderande biblioteksverksamhet*, reflektioner kring samspelet i gruppen och med ett särskilt fokus på lärande.

Samspelet i gruppen

De 20 deltagarna kom från olika bibliotek i Stockholms län. Redan från början hade projektledarna en ambition att skapa en god och trygg stämning i gruppen. Projektledaren Sofie skriver till mig i början av projektet om hennes förväntningar på projektet: ”Att tillsammans med andra utforska frågeställningar, begrepp, situationer. Att jag och Annika lyckas skapa ett rum, en process, där vi alla känner oss kreativa, viktiga och glada. Att alla deltagare känner sig just inkluderade i vårt projekt.”

Projektledarna hade hög medvetenhet om att gruppdynamiken skulle påverka hur projektet utvecklades. De hade många tankar och olika övningar på träffarna för att skapa ett bra samspel i gruppen. Projektledarna var även mycket måna om att dela in deltagarna i grupper så att gruppdynamiken hade förutsättning att bli så bra som möjligt. Vid ett par tillfällen anades härskartekniker i gruppen men deltagarna och projektledarna hanterade ur mitt perspektiv dessa situationer på ett professionellt sätt. Jag upplevde att deltagarna hade en hög medvetenhet om deras egen roll för gruppdynamiken. I en utvärdering skriver en följande ”att delta i projektet var mycket värdefullt för mig, jag hade en förväntan att de andra deltagarna skulle vara intresserade av dessa områden och att det skulle vara en bra stämning. Ja, jag hade det nog mer på denna kurs än andra jag gått.”

Det var genomgående en respektfull, lyhörd och lyssnade stämning under samtal och övningar. Redan vid andra träffen upplevde jag att det skapats en grupp, en ”vi-anda”. En av deltagare skriver i utvärderingen: ”Största vinsten tycker jag är kontakterna jag har fått med personal på andra bibliotek. Och de spontana samtal och idéutbyten som uppstod under raster och övningar.”

⁸⁴ Cecilia Brisander, ”Att rikta blicken inåt: om Projekt Inkludering” i *Länsnytt*, 2017:3/4, s. 5.

Vid den sista träffen var samtalsklimatet mellan deltagarna lyhört och inkluderande. Det fanns också en stämning att våga vara konstruktivt kritiska gentemot varandra och att våga säga vad en själv tyckte. Ur mitt perspektiv hade allt detta en effekt på själva projektet och dess innehåll. Det hade varit svårt att genomföra en del av övningarna om det inte varit en god stämning och det ökade även motivationen och engagemanget för deltagarna att vara med. Att känna sig trygg, bekräftad och sedd är en viktig förutsättning för lärande. Jag kommer nedan utveckla mina resonemang om lärande.

Lärande

Bibliotek är en del av samhället, på många platser en viktig funktion i samhällsbyggandet. Samhället är i konstant förändring, bibliotek behöver följa med i utvecklingen och ständigt göra samhällsanalyser. Samtidigt är bibliotek en verksamhet med en tradition som ger stabilitet. Bibliotek befinner sig i en dynamisk kontrast mellan tradition och förnyelse. Lärande och reflektion behöver vara ett naturligt inslag i personalgrupper på alla bibliotek.

På många bibliotek är det svårt att få tid för gemensam reflektion, lärande och erfarenhetsutbyte. En medvetenhet och ett metaperspektiv på lärande kan synliggöra när, hur och på vilka sätt lärandet sker. Kanske kan befintliga forum och mötesformer användas mer strategiskt för reflektion, lärande och erfarenhetsutbyte. För att lärande och reflektion ska ske behöver alla känna sig respekterade, delaktiga och engagerade. Lärande handlar dels om individuella behov men även om arbetsgruppens. Lärande kan benämnas på olika sätt, till exempel: arbetsplatslärande, lärande organisationer eller kollektivt lärande. Kollektivt lärande bygger på att människor tillsammans, genom samarbete och kommunikation, skapar en kultur som fångar upp att människor lär sig mer och på andra sätt tillsammans än på egen hand.⁸⁵

⁸⁵ Otto Granberg & Jon Ohlsson (red.), *Kollektivt lärande i arbetslivet*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2016.

Inkluderande biblioteksverksamhet har präglats av ett kollektivt lärande, enligt mig, eftersom utbytet och kunskapen hos var och av deltagarna har varit en grogrund i projektet. Vid varje träff har deltagarna på olika sätt och i olika konstellationer fått dela med sig. Samspelet i gruppen har möjliggjort att ett kollektivt lärande haft möjlighet att utvecklas. En annan aspekt av lärande är hur vi kan lära oss på optimala sätt. En återkommande tanke hos mig under träffarna var reflektioner kring *när jag verkligen lärt mig något*. Genom projektet fick jag vid flera tillfällen uppleva när detta skedde hos mig. I övningarna användes olika sinnen, att lyssna, samtala, bli berörd – ett upplevelsebaserat lärande. Genom att använda olika sätt, metoder och sinnen kan olika lärostilar få utlopp och stimulans utifrån vars och ens förutsättningar.

Effekterna av själva upplägget under träffarna och mellan träffarna anser jag ger en hög grad av möjligheter till lärande och reflektion för biblioteksmedarbetare. Det här är något som vi på läns- och regionbibliotek ständigt strävar efter. Vi önskar att öka biblioteksmedarbetares reflektion för att de därigenom ska utveckla biblioteken för användarna. Kollektivt lärande handlar om att förvärva ny kunskap och att utveckla strategier för att omsätta kunskaperna i praktisk handling. Kollektivt lärande kan ske under organiserade former men även i informella sammanhang.⁸⁶ Bentling och Jonsson skriver följande om informellt lärande:

*En form av informellt lärande är att lära sig tala om sitt arbete. Ett nödvändigt inslag i yrkeskunnande är att man tillsammans med kollegor lär sig ett gemensamt yrkespråk. [...] Det handlar om att lösa oförutsedda problem som uppstår här och nu. Informellt lärande är också mer omfattande än andra former av lärande – det är ofta dolt, det pågår utan att vi tänker på det. Vi påverkas och uppfostras av den rådande kulturen och i ett specifikt sammanhang utan att vi alltid lägger märke till det.*⁸⁷

⁸⁶ Sonia Bentling & Bosse Jonsson (red.), *Värdepedagogiska utmaningar*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2010, s. 302.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 304.

Att skapa förutsättningar för lärande på arbetsplatsen är ett angeläget område. I hög grad handlar det om ledarskap men även andra faktorer påverkar utfallet. Alla individer har olika lärostilar och medvetenhet kring hur lärandet sker. Ett mål med *Inkluderande biblioteksverksamhet* var att deltagarna skulle få testa olika metoder och sätt att reflektera och lära.

Ur mitt perspektiv har övningar där skrivande ingått varit extra givande. Skrivande ger möjlighet till reflektioner på ett djupare plan. Det moment där projektledarna vävt in erfarenheter från praktisk kunskap har därför varit värdefulla och borde vara något som vid andra sammanhang kan fördjupas och utvecklas. Vid ett tillfälle fick deltagarna skriva fritt utifrån en bild och de korta texterna lästes sedan upp. Det var en mycket tät stämning i rummet när vi fick ta del av varandras berättelser.

Faktorer som påverkar lärandet

Hur kan en fortsätta lära, reflektera och omvärldsbevaka när brist på tid är påtagligt för många biblioteksmedarbetare? Ett dilemma för många biblioteksmedarbetare är att vissa läsfrämjande insatser för olika målgrupper kräver inläsning av litteratur. Ibland får medarbetaren kompensation för detta och ibland inte. Inläsningen på sin fritid gör att det kan bli begränsad tid och motivation för att läsa facklitteratur och att omvärldsbevaka. I utvärderingarna från projektet vittnar flera deltagare om att de inte brukar läsa facktexter men att de genom ”läxorna” mellan träffarna blivit tvungna till det, vilket de verkar ha uppskattat. Deltagarna har tagit del av några av de skrifter som Regionbibliotek Stockholm producerat och några uttrycker att de gärna fortsätter att läsa och förkovra sig och gärna tillsammans med sina kollegor. Två citat från utvärderingarna som gestaltar detta är:

- *Läxor behöver jag få annars blir det inte av att jag läser. Särskilt facklitteratur brukar jag välja bort men den här har känts relevant och jag har spridit till kollegor i min enhet.*
- *Svårt att få tid till läsningen på jobbet. Men jag hade ändå inte velat vara utan de böckerna och boksamtalen vi hade.*

Inkluderande biblioteksverksamhet tycks ha väckt vilja och motivation att förkovra sig och att fortsätta reflektera över sin yrkespraktik. På en träff gjordes en presentation av projektledarna om begreppet reflektion och dess olika nivåer. Det var ett mycket givande inslag och jag ser gärna att en på liknande vis kan lyfta lärande för möjligheter till en fördjupad förståelse för sitt eget lärande och för organisationers lärande. Kanske kan följande frågor användas:

- *Hur kan man skapa optimala förutsättningar för sitt eget och andras lärande?*
- *Vilka möjligheter finns hos mig själv, hos den andra och i den organisation/kultur som vi befinner oss i?*⁸⁸

För att lärande ska ske mellan kollegor behöver det även vara ett tillåtande klimat. Att det finns en ömsesidig och tillåtande anda att gemensamt vilja lära och reflektera kring verksamheten. Härskartekniker, makt och oförmåga att lyssna kan stå i vägen för goda dialoger. I projektet har det funnits en ambition att belysa och synliggöra dessa perspektiv.

Hur erfarenheter och lärdomar kan implementeras i deltagarnas organisationer

För nästan alla deltagare har projektet *Inkluderande biblioteksverksamhet* inneburit engagemang och vilja att arbeta med bemötande och inkludering. Deltagarna har fått med sig en mängd verktyg och metoder att använda på sina bibliotek i olika situationer. Det är värdefullt men kan också vara problematiskt, till exempel om en biblioteksmedarbetare har idéer och en vilja att använda och sprida sina erfarenheter men av olika skäl inte får utrymme och möjligheter till det på sin arbetsplats. I utvärderingarna och i mina samtal med tre deltagare framkommer att det har höga ambitioner om hur de vill överföra om sina erfarenheter från projektet till övriga kollegor.

⁸⁸ Ibid., s. 13.

Fyra olika svar på hur de tänkt göra detta:

- *Planen är att på APT under punkten mångfald ta upp HBTQ-frågor regelbundet och dela en del av filmerna från projektet.*
- *Dela till andra som arbetar läsfrämjande i exempelvis bokcirklar men även till samtal i arbetsgruppen och informationsdisken.*
- *Jag som jobbar i en stor organisation kan få det lite svårt. Men ska börja att försöka få in det på APT, och sen så hur jag kan jobba med det för att få med alla. För egen del kan jag ju absolut skylta annorlunda, tipsa annorlunda och tänka på hur jag själv pratar med folk. Men vill få in det hos fler.*
- *Jag vill starta upp en arbetsgrupp och kanske använda taxonomier för att titta på hur vi ligger till och vart vi vill nå. Just nu arbetar vi inte alls med detta egentligen.*

Jag tycker att de har kloka och pragmatiska tankar kring hur de kan sprida projektet vidare. I mina fördjupade samtal med några deltagare lyfter de på olika sätt att den egna viljan är större än vad möjligheterna är i den egna organisationen. Det är många faktorer som påverkar deras möjligheter: att en tillhör en stor organisation med få gemensamma möten och lärtillfällen, att ledningen inte har möjlighet att ge utrymme för dessa områden men tycker det är bra att medarbetaren deltagit i projektet, att kollegorna till viss del är ointresserade eftersom det är så många utvecklingsprojekt som pågår ständigt och att det finns en upplevelse av att handlingsutrymmet är begränsat.

På en återträff för projektdeltagarna lyftes olika aspekter kring hur de haft möjlighet att implementera sina erfarenheter i den egna organisationen. Detta hade skett i varierad grad och på olika sätt. Ett par hade fått stort utrymme och möjlighet att använda sina erfarenheter medan andra inte fått det utrymme som de önskade. Det finns en del frustration kring detta som jag tolkar som att medarbetarna ser förtjänsterna med att få överföra erfarenheter från projektet, eftersom användningen av en normkritisk blick och de olika metoderna kan användas i en mängd olika sammanhang som alla på ett bibliotek arbetar med.

Samtalen på återträffen kom att kretsa kring problematiken att vara en eldsjäl. Det kan vara frustrerande att vara tjänsteperson om det inte finns ett utrymme där egna idéer och hjärteprojekt kan förverkligas. *Inkluderande biblioteksverksamhet* har handlat om inkludering där perspektiv såsom hbtq, mänskliga rättigheter och diskriminering ständigt varit närvarande i litteraturen, samtalen och övningarna. Deltagarna har ett engagemang för områdena och flera önskar att deras bibliotek i högre grad beaktar dessa perspektiv. I och med att projektdeltagarna anmälde sig till projektet borde det ha upprättats möjligheter på deras arbetsplatser för att dela med sig av sina erfarenheter.

Jag tänker att det handlar om att all bibliotekspersonal behöver ett gemensamt förhållningssätt – kanske kan en kalla det för värdegrund – för att kunna bemöta ALLA biblioteksanvändare på ett jämlikt sätt.

Avslutningsvis

Att projektet *Inkluderande biblioteksverksamhet* varit lyckat är det ingen tvekan om. Två citat från deltagarna som bekräftar detta är:

”Jag är jätteglad att få vara med i projektet.”

”Guld värt att få diskutera skönlitteratur och låta det ta tid. En väldigt trygg och tillåtande plats skapades.”

2012 genomförde Regionbibliotek Stockholm *Projekt Kompetensen*. I följeforskarens rapport om projektet säger den dåvarande chefen för Regionbibliotek Stockholm, Krister Hansson, att ”Projekt Kompetensen handlar om att ’hitta kärnan’ i problematiken för att kunna ’tränga in i själen’ i bibliotekariernas yrkesroll och förhållningssätt”.⁸⁹

Inkluderande biblioteksverksamhet har närmat sig detta och på många sätt ”trängt in i själen” på biblioteksmedarbetare. Projektet har visat sig

⁸⁹ Pamela Schultz Nybacka, *Att hantera den dynamiska kontrasten mellan tradition och förnyelse: En studie av Projekt Kompetensen inom Regionbibliotek Stockholm*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 10, 2013, s. 36.

vara ett bra sätt att komma närmare biblioteken i kommunerna i ett ömsesidigt lärande. Och det är just det som är kärnan i Regionbibliotek Stockholms uppdrag, och där vi tillsammans med kommunbiblioteken kan åstadkomma biblioteksutveckling med fokus på att nå fler användare, vara relevanta för och kanske en motor i det lokalsamhälle som biblioteken befinner sig. För att kunna förändra något behövs möjligheter till lärande och reflektion. Det har *Inkluderande biblioteksverksamhet* bidragit till.

Källor

Artiklar och böcker

Ahlqvist, Elisabet, Borrmann, Pia, Johansson, Hanna och Löfdahl, Britt, *Pålitligt, lyhört och kompetent: tjänstekvalitet på bibliotek i teori och praktik*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 19, Stockholm, 2016
<http://regionbiblioteket.se/publicerat/palitligt-lyhort-och-kompetent-tjanstekvalitet-pa-bibliotek-i-teori-och-praktik/>

Aldstedt, Elisabeth & Hansson, Johanna, *Makten och ärligheten: ledarskap i praktiken*, BTJ förlag, Lund, 2017

Aleman, Lotta, m. fl., *Ett steg till!: En metodbok för biblioteksutveckling*, Regionbibliotekets skriftserie 3, Stockholm, 2009,
http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2011/09/Tvinning_rapport_.pdf

Alsterdal, Lotte, "Essäskrivande som utforskning" i *Konst och lärande: Essäer om estetiska lärprocesser*, Burman, Anders, Serie: Södertörn Studies in Higher Education 3, Huddinge 2014

Andersson, Jonas, *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området*, Kulturrådets skriftserie 2015:3, Stockholm, 2015,
http://kulturradet.se/sv/publikationer_/Med-lasning-som-mal/

Avallone, Silvia, *Stål: roman*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2012

Bentling, Sonia & Jonsson, Bosse (red.), *Vårdpedagogiska utmaningar*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2010

Brisander, Cecilia, "Att rikta blicken inåt: om Projekt Inkludering" i *Länsnytt*, 2017:3/4,
https://issuu.com/ssblan/docs/la__nsnytt_3_4_2017

Chambers, Aidan, *Böcker inom och omkring oss*, X Publishing, Huddinge, 2011

Edberg, Elliot, Gulbrandsen, Ida & Stendin, Anna, *Tänka tillsammans: verktygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan*, Diskrimineringsbyrån Uppsala (DU), Uppsala, 2015

Fåhraeus, Anna & Asklund, Jonas, *Läsfrämjande, forskning och kompetensutveckling i Halland*, Region Halland, Halmstad, 2017, <http://hh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1133379/FULLTEXT01.pdf>

Gary, Romain, *Med livet framför sej*, [Ny utg.], Norstedt, Stockholm, 2009

Granberg, Otto & Ohlsson, Jon (red.), *Kollektivt lärande i arbetslivet*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2016

Hammarén, Maria, *Skriva: en metod för reflektion*, 2. uppl., Santérus, Stockholm, 2005

Helgesson, Anette, *Jalla Tillsammans: en personlig skildring av läsfrämjande integrationsprojekt*, BTJ, Lund, 2017

Lindberg, Jenny, Ångman, Lisa & Danielsson, Ulrika, *Dela lästlust: Hur går vi vidare?*, 2017 http://lansbibliotekdalarna.se/wp-content/uploads/2018/02/Dela-l%C3%A4slust_skriften_webb_180126.pdf

Lönnlöf, Sebastian, *HBTQ: böcker bortom normen*, BTJ, Lund, 2014

Lövestam, Sara, *Flicka försvunnen*, LL-förlaget, Johanneshov, 2015

Lövestam, Sara, *Sanning med modifikation: första fristående boken om Kouplan*, Piratförlaget, Stockholm, 2015

Manguel, Alberto, *Nattens bibliotek*, Ordfront, Stockholm, 2007

Queer kultur, Statens kulturråd, Stockholm, 2016, http://www.kulturradet.se/sv/publikationer_/Queer-kultur/

Salmson, Karin & Ivarsson, Johanna, *Normkreativitet i förskolan: om normkritik och vägar till likabehandling*, 1. uppl., Olika, Linköping, 2015

Samuelsson, Sofie, *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök*, 1. uppl., Regionbibliotek Stockholms skriftserie 16, Stockholm, 2016 <http://regionbiblioteket.se/publicerat/normkritik-hbtq-och-folkbibliotek-ett-forsok/>

Schultz Nybacka, Pamela, *Att hantera den dynamiska kontrasten mellan tradition och förnyelse: En studie av Projekt Kompetensen inom Regionbibliotek Stockholm*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 10, 2013, http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2013/06/Projekt_Kompetensen_utskrift.pdf

Schwarz, Eva (red.), *Bibliotekariens praktiska kunskap: om kunskap, etik och yrkesrollen*, Regionbibliotek Stockholms skriftserie 17, Stockholm, 2016, http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2016/09/Bibliotekariens_praktiska_kunskap.pdf

Schwarz, Eva & Cederberg, Carl, ”Reflektion: en nödvändighet”. *Förskoletidningen*, nr 6, 2013, s. 44–49.

Ström (fd. Frid), Nina, *Läsa, läka, leva!: om läsfrämjande och biblioterapi*, BTJ, Lund, 2016

Vinthagen, Rebecca & Zavalía, Lina, *Normkreativ*, 1. uppl., Premiss, Stockholm, 2014

Ögland, Malin, *Taxonomier: verktyg för biblioteksutveckling*,
Regionbibliotek Stockholms skriftserie 13, Stockholm, 2013
<http://regionbiblioteket.se/publicerat/taxonomier-verktyg-for-biblioteksutveckling/>

Metodmaterial

Schyst!- en inspirationskälla till jämlik kommunikation, Region Värmland
<http://www.regionvarmland.se/utveckling-tillvaxt/jamstalldhet/schyst/schyst-webbversion/>

Schysta övningar!, Region Värmland
<http://www.regionvarmland.se/om-oss/hamta-material/handbocker/schysta-ovningar/>

Det öppna biblioteket, Bibliotek Värmland, (Ett övningsmaterial som var en del av kompetens- utvecklingsprojektet ”Det öppna biblioteket”)

Webbsidor

<http://amphi.se/om-amphi>
<http://www.biblioteksforeningen.se/expertnatverk/>
<https://www.biblioteksforeningen.se/expertnatverk/expertnatverket-for-hbtq-fragor-pa-bibliotek/>
<https://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2017/01/hbtq-2018-utskrift.pdf>
<https://feministisktperspektiv.se/sok/?q=%23bildskolan>
<http://www.jamstall.nu/wp-content/uploads/2014/10/Att-leda-f%C3%B6rbattningsarbete-pdf1.pdf>
<http://www.kulturradet.se/sv/bidrag/litteratur/Alla-tiders-klassiker-for-skolan/>
http://www.kulturradet.se/publikationer_/Queer-kultur/
<http://www.levandehistoria.se/klassrummet/allamanniskor>
<http://www.levandehistoria.se/hbtq>
<http://www.levandehistoria.se/lararhandledning-till-hbtq-normer-och-makt/checklista-att-tank-a-normmedvetet>

https://issuu.com/ssblan/docs/la__nsnytt_3_4_2017
<http://www.lasrorelsen.nu/projekt/pagaende-projekt/berattelser-som-forandrar/>
<http://www.lul.se/sv/Kultur/Regionbibliotek-Uppsala/Pagaende-projekt-och-satsningar1/shared-reading/>
<https://www.minabibliotek.se/brytigabocker>
<https://www.mtm.se/contentassets/a18f49d0edce48c983a7f2324169b64f/flicka-forsvunnen--funderings--och-diskussionsfragor-och-skrivovning2.pdf>
<https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2014/01/en-strategi-for-lika-rattigheter-och-mojligheter-oavsett-sexuell-laggningskonsidentitet-eller-konsuttryck/>
<https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/>
<https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/det-haer-aer-en-certifiering/>
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801
<http://settings.se/diplomerings/>

Filmer

What happens when we 'unbox' each other...
<https://www.youtube.com/watch?v=Wh-xdZzyjVI>
Machofabriken - På golvet
<https://www.youtube.com/watch?v=i9m-A-Wi2Vg>
Kvalitet i sagostunden
<https://www.youtube.com/watch?v=R7CdXFvHU30>

Varmt tack till deltagarna i projekt *Inkluderande biblioteksverksamhet!*

Kommuner som deltog i projektet: Botkyrka, Danderyd, Ekerö, Haninge, Nynäshamn, Solna, Stockholm, Sundbyberg, Södertälje, Upplands-Bro, Upplands Väsby

Bilaga

Vad deltagarna skulle förbereda till varje träff:

Till träff 1:

- Läs sid. 18-26 i *Tänka tillsammans: Verkttygsbok för normkritik och likabehandling i förskolan*.
- Läs sid. 18-23 i *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök*.
- Läs sid. 16-18 i *Ett steg till: En metodbok för biblioteksutveckling*.
- Förbered dig på en tidskriftsklubb (finns beskriven i *Ett steg till*, utgå från punkt 6-9 på sid. 17) genom att läsa *Queer kultur*.

Till träff 2:

- Läs "Med livet framför sej", använd checklista för bokhyllan från *Normkreativitet i förskolan* (sid. 328-329) och frågor från *Tänka tillsammans* (sid. 35).
- Förberedelse inför workshop om kvalitetsmodellen:

Titta på filmen där vår kollega Pia Borrmann berättar om kvalitetsmodellen. <https://www.youtube.com/watch?v=R7CdXFvHU30>

Läs *Pålitligt, lyhört och kompetent - tjänstekvalitet på bibliotek i teori och praktik*, sid. 6-7, 59-80, 103-119. Vi ska tillsammans under träffen göra delar av "Kvalitetsmodellen steg för steg". Ni kan även titta på de olika checklistorna på sid. 128-141.

Till träff 3:

- Läs *Stål* av Silvia Avallone och formulera gärna egna frågor. Fundera också över dessa frågor inspirerade av *Brytiga böckers* Läsnyckel:
Vems perspektiv och erfarenheter står i fokus?
Hur gestaltas olika erfarenheter/identiteter/positioner?
Hur utmanas stereotyper?
Kontext:
Vem riktar sig berättelsen till?
Vem är avsändaren?
Vem är jag (som läser)?
Vilken makt har jag i läsningen?
- Ni ska göra en granskning av ett material på biblioteket, till exempel en boktipslista, inköp under en avgränsad period, en hyllutbrytning eller en skyltning. Använd checklistan i *Tänka tillsammans* (sid. 76-77) med vad som vid en snabb överblick framgår om bokens tematik och huvudkaraktärer. Det blir en översiktlig bedömning av omslag, baksidestext och kanske tidigare kännedom. Ni har förstås inte läst alla böcker utan behöver göra den typ av snabba bedömningar som vi som arbetar på bibliotek ofta måste. Vi tänker oss ca 10 titlar.
- Läs tre kapitel ur *Bibliotekariens praktiska kunskap*. (Schwarz, E. (red.). Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.) Detta blir en viktig bakgrund till en introduktion om praktisk kunskap nästa gång. Schwarz, E., "Inledning till boken", "Bibliotekariens handlingsfält: praktisk kunskap, professionalitet och kollektivt ansvar.", Alavi, H., "Ensamma barn på ett stort bibliotek."
- Läs kapitlet om hbt-certifieringen på Hallonbergens bibliotek i *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök*, sid. 32-47. Vi kommer att prata mer om olika typer av certifieringar och diplomeringar framöver.

Till träff 4:

- Läs *Sanning med modifikation*: Fundera på hur en kan förbereda sig för boksamtal? Läsnyckeln från *Brytiga böcker* som utgångspunkt?
- Skriv ner ett dilemma, ca 0,5-1 A4-sida, och mejla in till oss senast 11/10. Texterna kommer bara att läsas av oss projektledare så vi kan förbereda oss inför träffen. Uppgiften är: berätta om en situation som har skavt, när det inte blivit som du tänkt dig. En situation som berör normer, normkritik eller inkludering. Tanken är att du ska beskriva situationen utan att komma med analyser eller handlingsförslag. Ni kommer inte att läsa upp era texter utan sitta i mindre grupper och samtala om situationer. Syftet med att ni skickar texterna innan är att vi projektledare ska kunna förbereda oss.
- Läs *Taxonomier: verktyg för biblioteksutveckling* sid. 7-19, 47-75.
Läs broschyren *Hbtq-arbete på bibliotek*, fundera på förslaget på taxonomi som finns där. Vad har ni för reflektioner på den? Några konstigheter? Skulle den kunna vara användbar på ert bibliotek? Hur i så fall? Om inte, varför?
<https://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2017/01/hbtq-2018-utskrift.pdf>

Inkluderande bibliotek

Biblioteken ska vara för alla. För att nå dit måste bibliotek verka för inkludering och ickediskriminering. Med hjälp av normkritik kan en kritisk och reflekterande blick utvecklas och vårdas. Reflektion och samtal om biblioteksverksamhet, normer och privilegier kan motverka ojämlikhet.

Den här skriften beskriver projektet *Inkluderande biblioteksverksamhet: normkritik, hbtq, läsfrämjande och metodutveckling*. Skriften bygger vidare på *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök* utgiven av Regionbibliotek Stockholm.

Läsning, reflektion och skrivande var projektets hjärta. Genom textsamtal kan en möta sina och andras tankar och föreställningar. Skrivövningar var en del i utforskandet under projektet. Skrivandet öppnade för kreativitet, gemenskap och tillfällen att formulera sig.

Regionbibliotek Stockholm vill med *Inkluderande bibliotek* ge inspiration och idéer för inkluderingsarbete på folkbibliotek. Förhoppningen är att läsaren finner strategier för ett sådant arbete.

Annika Hermele och Sofie Samuelsson är utvecklingsledare på Regionbibliotek Stockholm.